

European
Commission

SINGLE MARKET FORUM 2018-2019

Circular Economy : how to
foster a sustainable paradigm
(a new way of consuming and
entrepreneurship)?

Notulen van het colloquium

Internal market,
Industry,
Entrepreneurship
and SMEs

FOD Economie, K.M.O., Middenstand en Energie

Vooruitgangstraat 50 – 1210 Brussel

Ondernemingsnr.: 0314.595.348

○ 0800 120 33 (gratis nummer)

○ FODEconomie

○ @fodeconomie

○ [linkedin.com/company/fod-economie](https://www.linkedin.com/company/fod-economie) (page bilingue)

○ [instagram.com/fodeconomie](https://www.instagram.com/fodeconomie)

○ [youtube.com/user/FODEconomie](https://www.youtube.com/user/FODEconomie)

○ economie.fgov.be

Verantwoordelijke uitgever:

Regis Massant

Voorzitter a.i. van het Directiecomité

Vooruitgangstraat 50 – 1210 Brussel

Internetversie

Inleiding

Het Forum Single Market Forum is een jaarlijks initiatief van de Europese Commissie waarin de burgers, ondernemingen en beleidsmakers van de EU de tenuitvoerlegging van de interne markt evalueren. Zo krijgen de belanghebbenden en het publiek de mogelijkheid om hun praktische ervaringen uit te wisselen en hun beleidsaanbevelingen te bespreken. De hoofdbedoeling is om te luisteren naar de actoren in het veld om beter te begrijpen wat werkt en wat er moet worden verbeterd aan de interne markt.

De evenementen, die in heel Europa worden georganiseerd, worden gecoördineerd door lokale partners van de Europese Commissie, zoals de nationale overheden. Zo organiseert de Algemene Directie K.M.O.-beleid van de Federale Overheidsdienst Economie sinds 2016 elk jaar, in nauwe samenwerking met de gewesten (Service public de Wallonie – Economie, Emploi, Recherche, Brussel Economie en Werkgelegenheid en het Departement Economie, Wetenschap en Innovatie) en met de steun van de Europese Commissie, een evenement in het kader van de Single Market Forum.

In de vorige edities kwamen de volgende thema's aan bod:

- tweede kans (2016),
- de deeleconomie (2017)¹ en
- de digitale economie (2018)².

De actuele editie richt zich op de uitdagingen en kansen van de circulaire economie.

¹ <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/single-market-forum-20162017>

² <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/single-market-forum-20172018>

Inhoud

1.	Inleidende zitting.....	5
2.	Presentatie - Stand van zaken van het beleid van de gefedereerde entiteiten en de Europese Commissie.	7
2.1.	Uiteenzetting van de Europese Commissie	7
2.2.	Uiteenzetting van de FOD Economie	8
2.3.	Uiteenzetting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.....	10
2.4.	Uiteenzetting van het Waals Gewest	11
2.5.	Uiteenzetting van het Vlaams Gewest.....	11
2.6.	Vragen vanuit de zaal	12
3.	Uiteenzetting van Emmanuel Mossay, expert en coauteur van het inleidend verslag over de circulaire economie in Wallonië, gastprofessor (UCLouvain, HEC, HenaLLLux, ECAM, EPHEC).....	13
4.	Rondetafelgesprek over de financiering van de circulaire economie.....	13
4.1.	Inleiding.....	13
4.2.	Inleiding over de financiering van de circulaire economie door Françoise Devleeschouwer, directeur van het Kenniscentrum Duurzame Economie, FOD Economie	13
4.3.	Getuigenissen van kmo's	14
4.3.1.	Toespraak van Pierre-François Bareel - Comet Traitement SA.....	14
4.3.2.	Toespraak van Ken De Coeman – BC Architects & Studies.....	15
4.4.	Toespraak van Judith Verhoeven - Sustainability Expert, Center of Expertise Communications & Brand Experience, ING België - Speelt de banksector zijn rol als financieringsactor voor bedrijven die actief zijn in de circulaire economie?.....	15
4.5.	Toespraak van Emmanuel Buttin Policy Officer, DG FISMA, Europese Commissie - Duurzaamheid: is het een rem of een voordeel voor ondernemingen?.....	16
4.6.	Toespraak van Francine Turck - Investment Manager, SRIW - Welke nieuwe stimulansen kunnen worden geboden aan ondernemingen om de duurzame economie te ondersteunen?	16
4.7.	Toespraak van François Coutureau - algemeen adviseur, FOD Financiën, AGFisc - EOS TVA	17
4.8.	Toespraak van Anthony Naralingom - coördinator van de cluster circlemade.brussels, Hub.brussels - Hoe kan de financiële levensvatbaarheid van de producten uit de circulaire economie worden gewaarborgd?.....	17
4.9.	Toespraak van Johan Keppens, Senior Investment Manager van PMV	17
4.10.	Toespraak van Annika Cayrol, coördinator van de dienstenafdeling van het “Réseau Financité” en specialist op het gebied van burgerfinanciering	18
4.11.	Vragen vanuit de zaal	18
5.	Gelijktijdige workshops.....	19
5.1.	Workshop 1: Heroverweging van de wijze van samenwerking tussen ondernemingen en sectoren.....	19
5.2.	Workshop 2: Leidt de circulaire economie tot een herziening van de relatie tussen de onderneming en de consument?.....	22
5.3.	Workshop 3: Inkopers in contact brengen met leveranciers	26
6.	Benelux: een voorbeeldige regio voor de circulaire economie.....	29

1. Inleidende zitting

Dit is het derde "Single Market Forum", georganiseerd door de FOD Economie, in samenwerking met de gewesten en met de financiële steun van de Europese Commissie. Ter herinnering, het "Single Market Forum" heeft tot doel marktdeelnemers, in het bijzonder ondernemingen, maar ook de sociale partners, niet-gouvernementele organisaties, burgerorganisaties en overheidsinstanties bijeen te brengen. De bedoeling ervan is die deelnemers de mogelijkheid te bieden om het verleden en toekomstig beleid te bespreken en goede praktijken uit te wisselen. Dit alles om bij te dragen tot de evaluatie van het Europees beleid en een rol te spelen in de opvolging en de tenuitvoerlegging van de interne markt

In de editie 2018-2019 ging het over de uitdagingen van de circulaire economie. In zijn inleidende toespraak benadrukte **de voorzitter a.i. van de Federale Overheidsdienst Economie, K.M.O., Middenstanden Energie** dat de circulaire economie inzake het beheer van de hulpbronnen een terugkeer naar het gezond verstand betekent. Ze beperkt zich niet tot de recyclage omdat ze een globale aanpak is die alle sectoren van de economie omvat. De rol van de circulaire economie moet echter op alle niveaus verder worden benadrukt. Het Single Market Forum is ook een goed voorbeeld van institutionele samenwerking tussen de Europese Commissie en België.

Die bevindingen stelden Kris Peeters, vice-eersteminister, minister van Werk, Economie en Consumenten, belast met Buitenlandse Handel, Armoedebestrijding, Gelijke Kansen en Personen met een beperking, in staat om zijn visie op de federale aanpak op dit gebied te ontwikkelen. Wat de circulaire economie betreft, staat de volgende vraag centraal: hoe kan de overgang naar dit paradigma worden gerealiseerd? Hier moet worden verwezen naar het Kenniscentrum over duurzame economie³, dat nu 11 medewerkers telt, strategisch advies geeft en het beleid voor circulaire economie opvolgt.

Dat centrum doet ook onderzoek en publiceert studies. De Hoge Raad voor de Zelfstandigen en de Kmo (HRZKMO) en de Commissie voor de Veiligheid van de Consumenten⁴ is onlangs om advies gevraagd om de opties te verduidelijken en om vooruitgang te boeken op dit gebied. Burgers, bedrijven en overheden moeten samenwerken om op dit vlak vooruit te komen, met name door een samenwerking tussen de federale staat, de gewesten en de ondernemingen. Dit colloquium komt ook op het juiste moment omdat de circulaire economie "een voor de hand liggende optie" is. Ter illustratie, produceerde elke Belg in 2017 412 kg afval. Slechts een derde van het huishoudelijk afval wordt gerecycled, tegenover 11 % in 1980. Dat is een goede ontwikkeling, hoewel er nog steeds ruimte is voor verbetering. De circulaire economie is dus niet langer meer een droom van de toekomst. In 2016 werd een stappenplan gepubliceerd met 21 acties die tegen eind 2019 moeten worden uitgevoerd ten behoeve van de circulaire economie⁵. Zes daarvan vallen onder de bevoegdheid van de FOD Economie.

Bovendien zijn er goede resultaten geboekt, maar er moeten nog heel wat andere maatregelen worden genomen. De FOD Economie heeft een gids ontwikkeld om de consument bewuster te maken van misleidende informatie over de producten die hij kiest. Aan de andere kant blijkt dat het aantal gevallen van geprogrammeerde veroudering vrij beperkt is. Het blijkt dus dat te veel aandacht ervoor niet de juiste keuze is. Er bestaat een kloof tussen de levensverwachting van de door de consument beoogde producten en de reële levensverwachting. Er moet niet te snel gehandeld worden op dit gebied en gewacht worden op een Europees initiatief. Voortaan bestaat er een Europees kader voor de wettelijke garantie (minimum 2 jaar).

Om de inleiding af te sluiten neemt Emmanuel Pieters, adjunct-kabinetschef van de minister van Middenstand, Zelfstandigen, Kmo's, Landbouw en Maatschappelijke Integratie, Denis Ducarme,

³ <https://economie.fgov.be/nl/themas/ondernemingen/duurzame-economie/visie-en-engagementen/het-kenniscentrum-duurzame>

⁴ <https://economie.fgov.be/nl/themas/kwaliteit-veiligheid/veiligheid-van-goederen-en/commissie-voor-de-veiligheid>

⁵ https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/circulaire_economie.pdf

het woord. Volgens hem zijn er twee tegenovergestelde tendensen in de debatten over de circulaire economie en in het ondersteuningsbeleid voor de kmo's: steun voor innovatie en het demoniseren van mislukkingen. Het eerste punt bestaat uit een pool dat een kmo-beleid uitstippelt dat gericht is op destructieve innovatie vanuit een Schumpeteriaans perspectief, met als doel de economische groei rond nieuwe actoren te ontwikkelen. Zo werd het faillissementsrecht als gevolg van een recente hervorming opnieuw opgebouwd, met name door opname ervan in het economisch recht. Dit heeft bijgedragen aan het bevorderen van tweedekans-ondernemerschap in plaats van het demoniseren van mislukkingen. Het tweede punt bestaat uit een tweede pool die een beleid ter bescherming van de bestaande actoren verdedigt. Een voorbeeld hiervan is de wet ter bevordering van het zelfstandig ondernemerschap. De bedoeling is om in dat geval te voorkomen dat er spelers op de markt komen die er niet lang zullen blijven, en zo een te harde concurrentie voor bestaande spelers te vermijden. De circulaire economie wordt hier met dezelfde dilemma's geconfronteerd. Daarom hoopt Emmanuel Pieters dat dit colloquium ook de relatie tussen de consument en producent onder de aandacht zal brengen.

2. Presentatie - Stand van zaken van het beleid van de gefedereerde entiteiten en de Europese Commissie.

2.1. Uiteenzetting van de Europese Commissie

Voor **Fulvia Raffaelli**, diensthoofd, Europese Commissie, DG Grow, Clean Technologies and Products Unit, is het zeer belangrijk om verbanden te leggen tussen de circulaire economie en de klassieke economie om de overgang te versnellen. De circulaire economie is immers niet beperkt tot enkele economische sectoren: zij omvat alle sectoren. De overgang naar een circulaire economie verandert het perspectief dat we hebben ten aanzien van afvalbeheer op nationaal en Europees niveau. Die overgang kadert in de versterking van het concurrentievermogen van onze ondernemingen en de doelstellingen van duurzame ontwikkeling - doelstellingen die door alle lidstaten worden gedeeld. Om die doelstellingen te bereiken, worden drie assen ontwikkeld:

- zo lang mogelijk de waarde van producten, materialen en hulpbronnen in de economie behouden;
- afval en gevaarlijke chemische stoffen beperken;
- het concurrentievermogen van ondernemingen bevorderen door innovatie inzake producten en dienstverleningen.

Het kader van de Commissie voor de kringloopeconomie bestaat uit haar actieplan dat in 2015 werd meegedeeld ⁶. Hier is de bedoeling om het perspectief te veranderen met het oog op de terugwinning van afval gedurende de hele economische cyclus mogelijk te maken. Breder gezien kaderen deze Europese benaderingen in het nastreven van de 17 doelstellingen van de VN op het gebied van duurzame ontwikkeling.

In het plan worden vier actiegebieden geïdentificeerd die deel uitmaken van een cyclus:

- productie;
- consumptie;
- het beheer van consumentenafval;
- de verwerking van afval tot grondstoffen die kunnen worden hergebruikt voor de productie.
- Die cyclus moet worden ingevoerd in 5 prioritaire sectoren:
- kunststoffen;
- afval en voedselverspilling;
- kritieke grondstoffen;
- bouw en afbraak;
- biologische en biomassa-producten.

De 54 acties die in dat actieplan 2015 zijn vastgelegd, werden alle geleidelijk uitgevoerd. Dit heeft geleid tot zowel een herziening van de wetgeving (bv. de richtlijn betreffende afvalstoffen), het treffen van niet-wetgevende maatregelen (op het gebied van financiering en mobilisatie van belanghebbenden) als het uitvoeren van gemengde acties (bv. de strategie inzake kunststof). De circulaire economie is inderdaad een zaak van iedereen: consumenten, producenten en leveranciers.

In maart 2019 werd een tweede verslag over de uitvoering van het actieplan voor de circulaire economie gepubliceerd. Daaruit blijkt dat er behoefte is aan een versterking van de samenhang tussen het gevoerde overheidsbeleid, bijvoorbeeld tussen de richtlijn inzake energie-efficiëntie (klimaat), en de maatregelen die in het kader van de circulaire economie worden genomen met het oog op het definiëren van een concurrerend Europees economisch model.

Om toezicht te kunnen houden en de vooruitgang op het gebied van circulaire economie te meten en gelet op het multidimensionale karakter ervan (milieu, klimaat, economie, enz.), werden tien indicatoren ontwikkeld. Dat alles is des te belangrijker omdat de circulaire economie nu zwaar

⁶ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52015DC0614>

weegt in de Europese economie: de tewerkstelling in aanverwante activiteiten bereikt 4 miljoen werknemers, met een stijging van 6 % tussen 2012 en 2016, met name in de sectoren van recycling, hergebruik en reparatie. Vroeger was het op het moment van productie geen prioriteit om rekening te houden met de levensduur en het energieverbruik van een product. De nieuwe richtlijn Ecologisch ontwerp vereist dat de producent dat doet om de levensduur van de producten te maximaliseren.

De Commissie werkt ook aan horizontale normen om de handel tussen landen te vergemakkelijken. In 2016 publiceerde de Commissie de derde editie van haar "Buying Green"-handboek om de autoriteiten aan te moedigen producten en diensten met een kleinere ecologische voetafdruk te kiezen en om milieucriteria in overheidsopdrachten op te nemen. Hoewel Europa, en vooral België, al ver gevorderd is op het vlak van recyclage, is er nog ruimte voor verbetering: een van de belangrijke aspecten is dat er gestreefd wordt naar het stimuleren van de vraag voor de producenten van die gerecycleerde materialen. De consument heeft de neiging die materialen als van mindere kwaliteit te beschouwen, terwijl dat niet het geval is.

Daarnaast heeft de Europese Commissie een platform van Europese actoren in de circulaire economie opgericht. De bedoeling is om het concept te verspreiden en te bevorderen en tegelijkertijd de hinderpalen voor de ontwikkeling van die vorm van economie in kaart te brengen. Op de website van het platform zijn veel goede praktijken verzameld.

Tot slot volgt een nieuw actieplan voor de circulaire economie het huidige actieplan in de volgende zittingsperiode op. De uitvoering ervan wordt voortgezet en de vooruitzichten worden verruimd.

2.2. Uiteenzetting van de FOD Economie

Voor **Françoise Devleeschouwer, directeur van het Kenniscentrum Duurzame Economie, FOD Economie**, werden in België al twee stappenplannen over de circulaire economie geïmplementeerd dankzij de medewerking van de ministers Peeters en Marghem. Een van de acties die reeds werden uitgevoerd is onder meer de verbetering van de consumentenbescherming door een betere toepassing van garanties of de uitwerking van aanbevelingen ter bestrijding van geplande veroudering. Na de publicatie in 2017 van de conclusies van een studie over het beleid en de maatregelen ter bestrijding van de geplande veroudering van producten, heeft de FOD Economie namelijk een overlegplatform opgericht dat alle belanghebbenden in de sector, de overheden en de vertegenwoordigers van de consumenten omvat. Het Kenniscentrum Duurzame Economie van de FOD Economie is ook geïnteresseerd in de circulaire economie en de REACH-verordening.

Er wordt al gewerkt aan een nieuw stappenplan. Een van de nieuwe kenmerken ervan is de directe betrokkenheid van de belanghebbenden, het rekening houden met de doelstellingen voor duurzame ontwikkeling en Europese acties om een maximale samenhang te verzekeren. De Centrale Raad voor het Bedrijfsleven heeft ook op federaal niveau een platform "resource efficiency" opgericht om recyclage te stimuleren. Dat platform bestaat uit vele actoren, in het bijzonder de bevoegde overheden op federaal en gewestelijk niveau. Daarnaast werkt het Federaal Instituut voor Duurzame Ontwikkeling (IFDDD) aan de integratie van de principes van de circulaire economie in de overheidsopdrachten.

Er werden verschillende projecten en studies uitgevoerd, voornamelijk door de FOD Economie en de FOD Volksgezondheid. De FOD Financiën is ook betrokken bij de circulaire economie, in het bijzonder via voorstellen van maatregelen over de btw. Hier is een korte chronologische samenvatting:

- In 2016 werden de eerste voorstellen van criteria gedefinieerd waaraan een product moet voldoen om als gerecycled plastic te kunnen worden aangemerkt. Die criteria moeten verder worden verfijnd en aangevuld, met name om rekening te houden met dat aspect in het kader van overheidsopdrachten.
- In 2017, na de publicatie van een studie over het beleid en de maatregelen ter bestrijding van de geplande veroudering van producten (RDC Environment, mei 2017), heeft de FOD Economie een overlegplatform over de levensduur van de producten opgericht dat de betrokken administraties en belanghebbenden samenbrengt. De maatregelen die binnen dat platform worden besproken zijn onder meer het ecologisch ontwerp van producten, reparatie, informatie, controle, garanties en fiscale stimuleringsmaatregelen.

- In 2017 werd een door de Benelux-partners medegefinancierde studie gestart om herstelbaarheidscriteria vast te stellen.
- Eind 2017 is in de recyclingcentra een strategisch toezicht gestart voor verschillende materiaalstromen om ontwerpen op te sporen die een correcte recyclage van producten verhinderen. De eerste geanalyseerde stroom had betrekking op de pmd (plastic of metalen verpakkingen en drankkartons).
- Begin 2018 werd een studie gestart over technieken voor de ontsmetting van kunststoffen om een gezondere recyclage te bevorderen.
- In 2018 heeft de FOD Volksgezondheid een andere studie opgestart teneinde de ontwikkeling van innoverende economische modellen te ondersteunen door een slimmer ontwerp van de producten betreffende hun ontmanteling (en dus de recuperatie van hun componenten).
- In augustus 2018 publiceerde de FOD Economie zijn tweede duurzaamheidsverslag, waarin de circulaire economie bijzondere aandacht krijgt. Van de 31 door de FOD Economie en zijn belanghebbenden geïdentificeerde uitdagingen op het gebied van duurzame ontwikkeling zijn de volgende opgenomen in de top 10 van prioriteiten voor duurzame ontwikkeling: "overgang naar een duurzamer energiesysteem", "energiebeveiligingszekerheid", "financiering van de koolstofarme transitie", "geplande veroudering van producten", "duurzame producten en diensten" en "innoverende economische modellen";
- In september 2018 heeft het Directiecomité van de FOD Economie beslist om een 7e strategische doelstelling voor de FOD Economie te creëren die gericht is op meer duurzame economische modellen. De FOD Economie wil een belangrijke rol spelen in de bevordering van de circulaire economie, maar ook van de deeleconomie en de functionaliteitseconomie.

Ook in 2018 publiceerde de FOD Economie de brochure "Financiering van de circulaire economie". Dat verslag sluit aan bij de besprekingen die plaatsvonden hebben tijdens het seminarie "Financiering van de circulaire economie" op 6 juni 2017 georganiseerd door de FOD Economie, in samenwerking met de FOD Volksgezondheid en Febelfin, en de daaropvolgende besprekingen in het kader van de intergouvernementele werkgroep "circulaire economie" van het Secretariaat-generaal van de Benelux. In het verslag wordt gewezen op de financieringsmoeilijkheden waarmee bedrijven en banken te maken hebben bij projecten van de circulaire economie. Het toont ook de rol die België speelt in het ontstaan van dit nieuwe economische model. Ten slotte maakt het verslag een stand van zaken van de in België en de buurlanden bestaande financieringsmethoden en besluit met een reeks aanbevelingen (met name op het gebied van belastingen, financiële risicoanalyse en overheidsopdrachten) die tijdens het rondetafelgesprek worden besproken. Onder hen is er de noodzaak om snel op dit onderwerp terug te komen en met name om banken te vragen naar hun motivaties en risicobeoordelingscriteria.

Een reeks andere werkzaamheden zijn aan de gang of werden uitgevoerd:

- het toezicht verbeteren en het ontstaan van misleidende milieuclaims vermijden;
- de consument beschermen door een betere toepassing van garanties;
- een scenario voor "geplande veroudering" uitwerken;
- aanbevelingen ontwikkelen om de geplande veroudering tegen te gaan (de situatie verandert ten gunste van een langere levensduur van de producten);
- steun verlenen aan ondernemingen door een kenniscentrum over duurzame economie in de FOD Economie op te zetten; en ten slotte
- de prestaties evalueren aan de hand van een reeks indicatoren.

Voor het jaar 2019 voorziet het nieuwe Actieplan Duurzame Ontwikkeling van de FOD Economie in de voorbereiding van een nieuwe stappenplan voor de circulaire economie. Het bouwt met name voort op recente verslagen en aanbevelingen van de Europese Commissie, het in kaart brengen van de vaardigheden in verband met de circulaire economie in België en de raadpleging van de belanghebbenden.

2.3. Uiteenzetting van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest

Anthony Naralingom, coördinator van de cluster circlemade.brussels, Hub.brussels, heeft een Brusselse aanpak ontwikkeld die niet langer enkel tot doel heeft de circulaire economie te laten opkomen. Ze is al in ons midden gearriveerd en het doel is om haar overgang te versnellen. Veel van de acties die in Brussel worden uitgevoerd in het kader van het regionale programma voor de circulaire economie overlappen met Europese acties. De door de regio gekozen aanpak is systemisch. Een paradigmaverschuiving is aan het werk. Het is daarom van essentieel belang dat het beheer van een dergelijk project op basis van samenwerking gebeurt. In totaal hebben drie kabinetten en vier administraties samengewerkt om deze strategie tegen 2025 te verwezenlijken: milieu, energie, innovatie en afvalbeheer komen allemaal aan bod. Er werden 111 acties gedefinieerd met 3 doelstellingen:

- het koppelen van milieudoelstellingen aan economische kansen. Deze twee doelstellingen mogen niet in strijd zijn met elkaar. De doelstellingen die zijn vastgesteld met het oog op het beschermen van het milieu, zijn allemaal mogelijke economische kansen voor de belanghebbenden;
- de economie naar Brussel herplaatsen;
- bijdragen tot het scheppen van tewerkstelling. Een van de huidige belemmeringen voor de ontwikkeling van de circulaire economie is dat ze arbeidsintensief is en dat er onvoldoende gekwalificeerde mensen zijn om alle taken uit te voeren. Haar ontwikkeling betekent dus ook dat men zich aansluit bij de algemene doelstelling om banen te scheppen voor de Brusselaars.

Er zijn ook 4 belangrijke assen in de bovengenoemde acties:

- sectorale maatregelen invoeren, omdat niet alle sectoren dezelfde behoeften hebben. De focus ligt op 5 sectoren in het bijzonder: voeding, bouw, detailhandel, logistiek en afval;
- het bevorderen van transversale maatregelen met een overlapping tussen de sectoren;
- het begrip territorialiteit integreren;
- het versterken van de governance door de invoering van goede instrumenten om de samenwerking te bevorderen.

Het Brusselse programma moest zoveel mogelijk actoren rond deze doelstellingen samenbrengen. Daarom werd het ontwikkeld door middel van workshops van co-creatie in 2015-2016. **Wat de transversale maatregelen betreft**, heeft het programma verschillende aanpassingen van de wettelijke en economische kaders mogelijk gemaakt: modernisering van de overheidsopdrachten, hervorming van de directe en indirecte economische steun (begeleiding, vorming van netwerken, enz.), De eerste actie die werd gelanceerd was de "Be circular"-oproep tot het indienen van projecten met een jaarlijks budget van 1,5 miljoen euro. De bedoeling was om de ondernemingen te stimuleren en te betrekken bij het programma in plaats van het te beperken tot de overheids- en semioverheidssector. Na drie edities werden 96 projecten ondersteund met bijna 5 miljoen euro subsidies. Per euro subsidie werd 8 euro geïnvesteerd. Daarnaast kan per winnende onderneming maximaal 80.000 euro worden toegekend en is er recentelijk ook een speciale categorie van 200.000 euro gecreëerd voor projecten die meer financiële middelen vergen. De Brusselaars hebben nu toegang tot meer circulaire oplossingen, met name dankzij Be circular. De Circlemade-cluster werd door het gewest opgericht om innovatie te stimuleren, de Brusselaars te verbinden met circulaire ondernemingen.

Ook werd aan de ULB een leerstoel circulaire economie ingericht om een academisch perspectief op dit onderwerp te bieden. Wat de sectorale maatregelen betreft, is het de bedoeling om de circulaire bouw, het beheer van hulpbronnen/afval, de logistiek, de handel inzake circulaire economie enz. te stimuleren. De handel wordt nu al uitgedaagd door digitale technologie en het circulaire model kan een echte differentiatie mogelijk maken.

Tot slot, wat nog beter moet worden gedaan, is de verandering van de vraag om de consumenten aan te trekken tot circulaire goederen en diensten. Ondanks de reeds genomen maatregelen moet het kader ook op een meer structurele manier worden hervormd om de circulaire economie op alle niveaus te bevorderen in plaats van de lineaire economie.

2.4. Uiteenzetting van het Waals Gewest⁷

Anne Vereecke, lid van het Directiecomité, **SOWALFIN**, herinnerde aan de verschillende activiteiten van SOWALFIN. De kernactiviteit is de financiering van de kmo's en zelfstandigen. Sinds september 2018 zijn haar activiteiten uitgebreid. Ze heeft het "Agence pour l'entrepreneuriat et l'innovation (AEI)" overgenomen en heeft nu ook drie andere activiteiten: de voorlichting en informatie voor ondernemers via het online-loket 1890.be, de bewustmaking en begeleiding. Die activiteiten zijn noodzakelijk en versterken elkaar om de circulaire economie te ondersteunen. Op het vlak van sensibilisering is er een netwerk van aanspreekpartners voor circulaire economie (intercommunales, beroepsorganisaties, enz.). Het systeem [Easy'green](#) maakt het ook mogelijk om assen voor de ontwikkeling van de circulaire economie te identificeren voor de onderneming die ervan gebruikmaakt. 75 ondernemingen hebben reeds steun ontvangen voor een totaal budget van 18 miljoen euro. Voor de circulaire economie werden er ook specifieke [ondernemingscheques](#) ontwikkeld. Een onderneming kan dus een beroep doen op de diensten van een consultant, die tot 75 % wordt gefinancierd door het gewest met een plafond van 45.000 euro over een periode van drie jaar.

In Wallonië wordt 53 miljoen euro aan middelen vrijgemaakt om innovatieve projecten in de circulaire economie te financieren. In totaal wordt 53 miljoen euro geïnvesteerd, met een maximum van 1 miljoen euro per project. Twee concrete voorbeelden van begunstigde bedrijven:

- Mégaform: gespecialiseerd in de levering van sporttoestellen uit gerecycleerde materialen voor gemeenten, scholen, enz. De onderneming innoveert ook dankzij de virtuele realiteit.
- ASmartWorld: gespecialiseerd in de hervvalorisering van elektronische apparatuur aan het einde van zijn levensduur.

Het Waals Gewest heeft van de circulaire economie ook een van zijn drie hoofdthema's gemaakt in zijn milieubeleid voor het beheer van de hulpbronnen en de overgang naar een duurzamer model, naast de energietransitie en het zoeken naar alternatieven voor gefluoreerde gassen in koelsystemen.

2.5. Uiteenzetting van het Vlaams Gewest

Brigitte Mouligneau, **Transitiemanager Circulaire Economie, Vlaanderen Circulair**, wees er tijdens haar uiteenzetting op dat in Vlaanderen het programma voor circulaire economie (Vlaanderen Circulair) zich bezighoudt met vijf verschillende thema's: materialen, energie, biomassa, water en ruimte. Het uiteindelijke doel is het bereiken van een nieuw economisch/sociaal model. Daarom is er een kwintet van actoren bij het programma betrokken: de overheid, het maatschappelijk middenveld, de privésector, de financiële sector en de academische wereld.

Vlaanderen circulair wordt geleid door een samenwerkingsverband van een twintigtal organisaties waarbij het maatschappelijk middenveld, de lokale overheden, de regering enz. zijn betrokken, en niet alleen door de overheidssector. Twee ministers zijn echter verantwoordelijk voor het programma: minister van milieu Koen Van den Heuvel, en minister van economie Philippe Muyters. Vlaanderen circulair combineert verschillende strategieën, vertrekkende van drie assen: de kopers, de ondernemingen en de stad.

De **Green deal circulaire aankopen** is het eerste grote initiatief dat in 2017 werd opgestart naar Nederlands model, waarbij meer dan 100 organisaties zich de komende twee jaar ertoe hebben verbonden twee circulaire inkoopprojecten aan te gaan. Het project bevordert ook het delen van ervaringen via een netwerk van actoren. De **Green deal circulair bouwen** werd dit jaar gelanceerd. Het was een groot succes, met 300 deelnemers. Er zijn veel activiteiten opgestart rond het concept "Edu-actie", waarbij alle partners betrokken zijn. Zo werd er bijvoorbeeld een bordspel gemaakt om mensen te leren wat het betekent om "in een circulaire economie te leven". Er werden ook bootcamps georganiseerd, waar studenten, ondernemers, enz. samenkomen.

Eco-design wordt ook gepromoot met awards, een online evaluatietool. Dat gebeurt op verschillende actieniveaus: niet alleen regionaal, maar ook lokaal en provinciaal. Op het vlak van communicatie is de website volledig open en laat aan iedereen toe om de verschillende materialen

⁷ <https://prezi.com/view/nkXFc3PenPuvNowXAfdp/>

te gebruiken om informatie te verspreiden. Vlaanderen is ook geïnteresseerd in en geïnspireerd door wat er over onze grenzen heen gebeurt, via internationale samenwerking. Het Steunpunt circulaire economie zorgt voor de opvolging, evaluatie en rapportage van het programma. Elk jaar worden er open calls met het oog op de financiële ondersteuning van de projecten gelanceerd. In 2017-2018 werden op die manier 135 projecten gefinancierd met een budget van 11 miljoen euro.

Meer in het algemeen is de circulaire economie een zeer transversale aangelegenheid die aanpassingen van de wettelijke, economische, fiscale en sociale regelgeving vereist. De steun van de burgers is essentieel om die nieuwe economie op te bouwen.

2.6. Vragen vanuit de zaal

Welk percentage van de circulaire goederen wordt door de administraties/overheden gebruikt?

Volgens **Brigitte Mouligneau** zal 65 % van de materialen die gebruikt worden voor het nieuwe gebouw van de Vlaamse Overheid dat momenteel in aanbouw is in Brussel, hergebruikte materialen zijn. Anne Vereecke zegt dat ook op Waals niveau hernieuwbare energie veel meer geïntegreerd is dan voorheen. Het Waals Gewest probeert ook de verbruiksgoederen voor water, koffie, papier, enz. zoveel mogelijk te beperken. Anthony Naralingom wijst erop dat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest een pilotmarkt voor gerecycleerde kleding voor zijn medewerkers heeft gelanceerd.

Françoise Devleeschouwer geeft aan dat het op federaal niveau nu verplicht is om duurzame producten te gebruiken bij overheidsopdrachten. Onderhoudsproducten moeten bijvoorbeeld niet agressief zijn voor het milieu.

Fulvia Raffaelli herinnerde eraan dat de Europese Commissie probeert intern zoveel mogelijk plastic afval te vermijden.

Hoe kan de liberalisering van de internationale handel worden verzoend met de opkomst van lokale initiatieven zoals de circulaire economie? Zijn er geen paradoxen in de huidige regels?

Volgens **Fulvia Raffaelli** zijn er inderdaad dingen te verbeteren. Koolstofindicatoren moeten worden geïntegreerd in de dagelijkse keuze-instrumenten, ook voor overheidsopdrachten.

3. Uiteenzetting van Emmanuel Mossay, expert en coauteur van het inleidend verslag over de circulaire economie in Wallonië, gastprofessor (UCLouvain, HEC, HenaLLLux, ECAM, EPHEC).

De financiering van innovatie en de circulaire transitie in het bedrijfsleven vereisen verdere ontwikkeling van de vraagzijde om het economisch model te bestendigen en bij te dragen aan de uitdagingen van het ecosysteem.

Het eerste financieringsniveau voor een meer efficiënte circulaire economie zou kunnen worden uitgevoerd door middel van voorbeeldige overheidsinvesteringen, dankzij hun voorspelbaarheid, stabiliteit en economisch gewicht (+/- 14 % van het bbp), zoals dat ook het geval is op het gebied van de infrastructuur en de bouw, een sector die grote hoeveelheden hulpbronnen-afval produceert en nu al circulaire processen en praktijken kent die snel kunnen worden uitgebreid.

Die overheidsinvesteringen kunnen worden uitgevoerd volgens het model van de functionaliteitseconomie, om een budgettaire stabiliteit te garanderen en tegelijkertijd efficiënte en kwalitatieve diensten aan te bieden aan de burgers.

4. Rondetafelgesprek over de financiering van de circulaire economie

Modrator: Bernard Bayot, directeur van het "Réseau Financité"

4.1. Inleiding

Geconfronteerd met de klimaatverandering en de grondstoffenschaarste wordt de circulaire economie steeds meer een veelbelovend economisch paradigma. Ze helpt niet alleen om onze impact op het milieu te verminderen, maar ook om banen te creëren en de efficiëntie voor bedrijven te verhogen. Daarom ontdekken steeds meer ondernemingen het potentieel ervan en lanceren ze een project in de circulaire economie. Een van de elementen die de opkomst van de circulaire economie kunnen bevorderen is de toegang tot kapitaal, een thema dat vragen kan oproepen: levert de banksector voldoende inspanningen om de toegang van de kmo's en de zko's tot financieringsbronnen te vergemakkelijken? Is het rechtvaardigen van het "duurzame" karakter met het oog op de toegang tot bepaalde financieringsbronnen een belemmering of een kans voor de kmo's? Wat betekent "transparantie voor de milieueffecten van economische activiteiten" voor zowel een kmo als een speler uit de financiële wereld en wat zijn de gevolgen? Welke financiële en fiscale stimuleringsmaatregelen moeten worden ontwikkeld ten aanzien van de circulaire economie? Hoe kan de financiële leefbaarheid van projecten uit de circulaire economie worden gewaarborgd? Wat zijn de sterke en zwakke punten van "burger"-financiering?

Hieronder volgt een reeks vragen en onderwerpen die tijdens dit rondetafelgesprek aan bod kwamen en met het publiek werden besproken.

4.2. Inleiding over de financiering van de circulaire economie door Françoise Devleeschouwer, directeur van het Kenniscentrum Duurzame Economie, FOD Economie

Eén ding is vandaag zeker: een van de belangrijke kwesties voor de implementatie van een duurzaam economisch model blijft de kwestie van de financiering ervan. Het is dan ook tijd om te proberen in te gaan op vijf van de belangrijkste aanbevelingen van het seminarie over de

financiering van de circulaire economie dat in juni 2017 door de FOD Economie werd georganiseerd⁸.

1. Het fiscaal beleid ten gunste van de circulaire economie wordt momenteel nog steeds onvoldoende toegepast. Bij producten uit de lineaire economie worden de kosten van negatieve externe effecten niet in aanmerking genomen en ze profiteren tegelijkertijd van schaalvoordelen. Als gevolg daarvan zijn hun prijzen aanzienlijk lager dan die van de producten uit de circulaire economie. Een stimulerende fiscaliteit zou ondernemingen die terughoudend zijn bij de uitvoering van hun projecten dus aanmoedigen. Dat zou bijvoorbeeld kunnen leiden tot de onderwerping aan of toepassing van een verlaagd btw-tarief.
2. De overheid moet de nodige randvoorwaarden scheppen voor een goede ontwikkeling van de circulaire economie en de verschillende belemmeringen wegwerken waarmee ondernemers te maken kunnen krijgen. Meer bepaald valt deze opdracht onder de verantwoordelijkheid van de FOD Economie, die tot doel heeft "de voorwaarden te scheppen voor een competitieve, duurzame en evenwichtige werking van de goederen- en dienstenmarkt in België". De FOD Economie moet ervoor zorgen dat de boekhoudkundige regelgeving de nadruk legt op de internalisering van de externe milieueffecten en een beter beheer van de materiaalvoorraden, onder meer door het bevorderen van de opkomst van een secundaire markt voor grondstoffen. De overheid kan ook wetgeving opstellen om langere garanties voor producten op te leggen en zo bedrijven te dwingen hun levensduur te verlengen.
3. In het algemeen kan de circulaire economie in Europa alleen bloeien als de samenwerking op wetgevingsgebied tussen de lidstaten is verbeterd. Het is nu meer dan noodzakelijk om over een uniform beleid te beschikken op het gebied van belastingen en economische stimulansen voor afval- en materiaalbeheer. Inderdaad is er momenteel geen sprake van harmonisatie van technieken, criteria en normen tussen de lidstaten.
4. Hoewel de regeringen nog inspanningen moeten leveren om de overgang naar de circulaire economie te vergemakkelijken, moet ook de financiële sector opnieuw worden bekeken om verder te gaan dan een eenvoudige risico-rendementsberekening. De onbalans tussen financieringsvraag en -aanbod voor dit soort projecten vereist de ontwikkeling van nieuwe instrumenten voor financiële analyse. Deze moeten het mogelijk maken om de winstgevendheid van deze nieuwe zakenmodellen te meten vanuit een langetermijnperspectief. De kennis van deze circulaire zakenmodellen is essentieel om de circulariteit van een product, de levensverwachting en de restwaarde ervan te kunnen kwantificeren en om te beoordelen of het product al dan niet kan voldoen aan de criteria van winstgevendheid op lange termijn. Hierdoor zijn bankinstellingen beter in staat om voor elk zakenmodel de juiste financiering aan te bieden. Zolang banken echter niet meer over hun beoordelingscriteria voor financiële risico's communiceren, is het moeilijk om hen aan te moedigen hun inspanningen voort te zetten.
5. Een tweede editie van het seminarie over de financiering van de circulaire economie zou het mogelijk maken om de banken nader te bevragen over hun motivaties en beoordelingscriteria. Zij zouden ook de vooruitgang en veranderingen kunnen bespreken in de producten die zij aan ondernemingen aanbieden. Dat nieuwe seminarie zou ook de gelegenheid bieden om de vooruitgang van de wetgeving op het gebied van de circulaire economie op Europees, federaal en regionaal niveau te evalueren.

4.3. Getuigenissen van kmo's

4.3.1. Toespraak van Pierre-François Bareel - Comet Traitement SA

Comet Traitements SA is een onderneming dat sinds 2002 actief is in de recyclage van metaalafval en -schroot. Haar ontwikkeling werd mogelijk als gevolg van de nieuwe Europese recyclagedoelstellingen. Ze recycleert 250.000 ton shredderafval per jaar. Via het Marshallplan heeft ze aanzienlijke steun gekregen van het Waals Gewest (SPW Economie, Emploi, Recherche – ex-DGO6). Op een omzet van 50 miljoen euro wordt 1,5 tot 2 miljoen euro geïnvesteerd in O&O

⁸ <https://economie.fgov.be/nl/publicaties/financiering-van-de-circulaire>

voor alle soorten materialen. Het is dankzij haar proces van technologische innovatie dat die onderneming toegang heeft gekregen tot financiering, ook al heeft ze met eigen middelen verschillende oriëntatiestudies gestart.

De DGO6 van het Waals Gewest heeft ook een waardevolle bijdrage geleverd aan de haalbaarheidsstudies. Bovendien heeft de SRIW (Société régionale d'Investissement de Wallonie) in het kader van het warmtekrachtkoppelingsproject Phoenix⁹ een participatie genomen in het maatschappelijk kapitaal. Daarnaast ondersteunen lokale investeerders en de SFPI (Société Fédérale de Participations et d'Investissement)¹⁰ de ontwikkeling en uitvoering van het "Biolix"-proces (koperterugwinning) dat uit dat project voortvloeit. De recycling van elektrische scooters vertegenwoordigt een nieuwe markt. Comet ondervindt soms problemen bij het verkrijgen van opdrachten zoals de recycling van fotovoltaïsche panelen. Deze markt bestaat immers nog niet, ondanks het feit dat Comet hiervoor al over een technologie beschikt. De bovengenoemde vormen van steun die Comet heeft gekregen, zijn zeer nuttig geweest en hebben Comet meer geloofwaardigheid gegeven in haar benadering van de banksector.

4.3.2. Toespraak van Ken De Coeman – BC Architects & Studies

Grond die in het kader van grote werken wordt afgegraven, wordt vaak als afval behandeld of geïntegreerd in niet-circulaire kringlopen. BC Architecten & Studies is een nieuwe onderneming die de aspecten duurzaamheid en circulariteit wil integreren in de bouwsector. Ze heeft al deelgenomen aan een tiental proefprojecten en andere zijn in voorbereiding. Met de hulp van Vlaanderen Circulair (Vlaams Gewest) en BeCirculaire (Brussels Hoofdstedelijk Gewest), gekoppeld aan haar eigen financiële inzet, kon de onderneming de nodige middelen bijeenbrengen om over een startkapitaal te beschikken, O&O uit te voeren, machines aan te kopen en een eigen productiesite op te bouwen.

Zij is ook van plan te investeren in machines en O&O om verder te gaan in het proces van circulariteit en koolstofneutraliteit. Hiervoor doet zij een beroep op sociale investeerders (via coöperatieve vennootschappen, Brusselse openbare fondsen, enz.).

Ken De Coeman identificeert een behoefte aan systemische verandering omdat de circulariteit moeilijk te waarderen is in de budgettering. Hij pleit ook voor de integratie van de circulaire economie in bepaalde maatregelen zoals de "tax shift", die een concurrentievoordeel zou kunnen geven aan de verschillende diensten die zijn onderneming aanbiedt.

4.4. Toespraak van Judith Verhoeven - Sustainability Expert, Center of Expertise Communications & Brand Experience, ING België - Speelt de banksector zijn rol als financieringsactor voor bedrijven die actief zijn in de circulaire economie?

Judith Verhoeven bevestigt de bereidheid van de banksector om de circulaire economie te ondersteunen en deze overgang te versnellen omdat de banken zich bewust zijn van de ecologische en sociale impact ervan (bv. het creëren van werkgelegenheid). De banken moeten echter ook rekening houden met de risico's (inzake krediet, moeilijkheden bij de beoordeling van de ecologische en sociale impact).

De beschikbare middelen voor de banken zijn als volgt:

- traditionele middelen: leningen, leasing, enz. om de cashflow te helpen beheren;
- specifieke producten:

⁹ <http://clusters.wallonie.be/tweed-fr/zoom-sur-comet-traitements-et-son-projet-phoenix-2013.html?IDC=6807&IDD=43179>

¹⁰ <http://www.sfpi-fpim.be/nl/wat-doen-wij>

- groene leningen en obligaties;
- leningen die verband houden met de prestaties op het gebied van duurzaamheid of circulariteit;
- Investeringsfonds voor scaleup's in de circulaire economie.

Ze onderstreept de noodzaak van een systematische aanpak: er spelen veel actoren een rol en de verdeling van de risico's en de inkomensverdeling zijn niet dezelfde als in de traditionele economie. Hiermee moet rekening worden gehouden en daarom moeten de banken voor dit soort financiering samenwerken met andere actoren. De sector moet het eens worden over wat de circulaire economie is (definitie, verwachte ecologische en sociale impact, enz.): een collectieve aanpak is noodzakelijk. Er bestaan reeds analyseschema's waarmee bijvoorbeeld in het kader van de kredietanalyse rekening kan worden gehouden met het aspect van de circulaire economie, maar het is nodig om de werknemers in de banksector te kunnen opleiden in de circulaire economie en ze te informeren over de regionale actoren die die initiatieven kunnen ondersteunen. In het algemeen onderkennen ondernemingen de risico's van niet-overgang naar de circulaire economie onvoldoende.

4.5. Toespraak van Emmanuel Buttin Policy Officer, DG FISMA, Europese Commissie - Duurzaamheid: is het een rem of een voordeel voor ondernemingen?

Niet-transitie is een risico voor ondernemingen. De lineaire economie is immers steeds duurder geworden, wordt steeds meer benadeeld en bedrijven die de overstap naar duurzaamheid niet hebben gemaakt staan daardoor steeds meer bloot aan risico's. Het is daarom belangrijk om als onderneming inspanningen te leveren om transparant te zijn zodat de individuele investeerder een idee kan krijgen van de duurzaamheid of niet van producten door middel van een klimaatgerichte taxonomie die noties zoals aanpassing aan de klimaatverandering, waterverbruik, verontreiniging, enz. integreert. De belegger en de consument kunnen beter waarnemen wat er werkelijk achter een product zit. De onderneming moet transparant zijn betreffende de risico's die ze neemt: die informatie is ook belangrijk voor de banksector.

4.6. Toespraak van Francine Turck - Investment Manager, SRIW - Welke nieuwe stimulansen kunnen worden geboden aan ondernemingen om de duurzame economie te ondersteunen?

De SRIW is een financieel instrument van het Waals Gewest dat hoofdzakelijk met eigen middelen werkt, behalve in het geval van specifieke aanvragen van de Waalse regering. Tot op heden moeten circulaire of duurzame projecten voldoen aan alle criteria die ook voor de klassieke initiatiefnemer van een project gelden (businessplan, marktonderzoek, rentabiliteit, enz.) en ook aan alle specifieke criteria op het gebied van circulaire economie. Dit is dus bijzonder restrictief. Vooral omdat de initiatiefnemers van een project snel een antwoord nodig hebben om te weten of ze op financiering kunnen rekenen, terwijl de aard van hun project vaak een tragere rentabiliteit impliceert dan bij traditionele projecten.

Het is daarom van essentieel belang dat er meer complementariteit is tussen publieke en private actoren, door meer gebruik te maken van publiek-private partnerschappen: dit maakt het mogelijk om de risico's van het project te beperken en te profiteren van een betere kennis van de sector. Voorbeelden hiervan zijn onder meer de sector van kunststoffen of van de energieprestatie van gebouwen (het energietransitie-programma RenoWatt, dat medegefinancierd wordt door de Europese Investeringsbank (EIB) en het Waals Gewest). Er is behoefte aan innovatieve en creatieve formules voor de financiering van dergelijke projecten: er is een samenwerkingsaanpak nodig, zowel bij de financiering als bij de projecten.

4.7. Toespraak van François Coutureau - algemeen adviseur, FOD Financiën, AGFisc - EOS TVA

De afgelopen jaren valt er een verandering op het gebied van belastingheffing waar te nemen. Voorheen werd de belasting alleen beschouwd als een ontvangst voor de staat. Belastingen worden momenteel gebruikt als instrument om ondernemingen en consumenten te beïnvloeden. Enkele voorbeelden:

- O&O-premies;
- de verlaging van het btw-tarief voor bepaalde producten geeft hun een concurrentievoordeel dat de consument ertoe kan aanzetten om over te schakelen naar deze producten in plaats van andere soorten producten, vandaar het nut om verschillende btw-tarieven toe te passen;
- vrijstelling van belastingen / btw op de schenking van buitensporige voorraden (met name op duurzame essentiële goederen en basisvoedingsmiddelen).

4.8. Toespraak van Anthony Naralingom - coördinator van de cluster circlemade.brussels, Hub.brussels - Hoe kan de financiële levensvatbaarheid van de producten uit de circulaire economie worden gewaarborgd?

Het huidige systeem heeft moeite met het beoordelen van zowel positieve als negatieve externe effecten. Kunnen we zonder die in aanmerking te nemen zeggen dat een onderneming levensvatbaar is omdat het winstgevend is? De essentiële hefboom om de overgang naar de circulaire economie te bevorderen bestaat in de waardering ervan in de context van de koopbeslissingen van de consumenten en de investeringsbeslissingen van de investeerders. Met deze positieve en negatieve externe effecten wordt momenteel niet of te weinig rekening gehouden, wat de tekortkomingen van het huidige systeem verklaart. De economische actoren, zowel in de private als de openbare sector, moeten samenwerken om een systeem te vinden dat rekening houdt met de externe effecten.

Ten slotte is het belangrijk om de vraag te stimuleren, indien men de overgang naar de circulaire economie op duurzame manier wil financieren.

4.9. Toespraak van Johan Keppens, Senior Investment Manager van PMV

PMV doet tal van investeringen in *cleantech* en de circulaire economie. Idealiter zou het noodzakelijk zijn dat in enkele jaren elke verwijzing naar de economie de facto een verwijzing naar de circulaire economie zou zijn, omdat een andere economische realiteit misschien niet meer bestaat. De financiering van PMV gebeurt in aanvulling op de financiering van private actoren, wat betekent dat elke onderneming haar rentabiliteit moet bewijzen. Tot op heden hebben sommige projecten uit de circulaire economie geen kans van slagen omdat er geen economische rechtvaardigheid is en ze niet rendabel zijn in vergelijking met andere projecten. Bovendien bevindt zich het grootste probleem in de opstartfase. De wetgeving moet het mogelijk maken verschillende maatregelen te combineren om de circulaire aanpak een kans te geven: financiering van innovatieve maatregelen, stimulering van de consumptie, duurder maken van lineaire producten, enz. In ieder geval is het noodzakelijk om winstgevend elementen te identificeren die kaderen binnen een duurzaamheidsaanpak.

4.10. Toespraak van Annika Cayrol, coördinator van de dienstenafdeling van het “Réseau Financité” en specialist op het gebied van burgerfinanciering

Er zijn 2 soorten burgerfinanciering of crowdfunding:

- crowdfunding door een schenking;
- crowdfunding in ruil voor financiële producten (bv. een aandeel in het kapitaal).

Als een van de voordelen van crowdfunding in ruil voor financiële producten kan worden genoemd:

- meer flexibiliteit dan bij de traditionele financiering;
- positieve perceptie door de banksector;
- responsabilisering van het publiek door middel van een communicatie over het maatschappelijk doel van de onderneming;
- de burgerinvesteerdere zijn de eerste ambassadeurs van de onderneming;
- praktisch financieringsinstrument, eenvoudig, zonder dat garanties nodig zijn;
- sterke vraag van de burgers naar crowdfunding;
- fungeert als een label dat het maatschappelijk engagement van de onderneming toont.

Over zijn zwakke punten/uitdagingen moeten de volgende drie punten worden opgemerkt:

- er bestaat een strikt reglementair kader dat in acht moet worden genomen;
- de communicatiecampagne moet zeer zorgvuldig worden voorbereid;
- de coöperanten moeten worden beheerd.

4.11. Vragen vanuit de zaal

Zijn er alternatieven voor het aanpassen van het btw-tarief ter bevordering van de circulaire economie?

Naast de belastingverminderingen, met inbegrip van de btw, die het meest geschikt zijn om de consumptie te beïnvloeden, is het ook mogelijk om premies toe te kennen (bijvoorbeeld: isolatiepremies). Vanuit fiscaal oogpunt zijn dat de twee methoden om invloed uit te oefenen op de consumptie. Een andere mogelijkheid zou kunnen zijn belastingen op ondernemingen in te voeren (bv. CO₂-belasting).

Moet de onderneming uit de circulaire economie worden gedefinieerd en in welk kader (fiscaal recht, boekhoudrecht?)

Volgens **Francine Turck** is het niet moeilijk om de "circulaire" dimensie te begrijpen bij de analyse van haar dossiers (standaard interventiecriteria en vervolgens een analyse per geval), maar het zou nodig zijn om over een gemeenschappelijke definitie te beschikken om de besluiten van de overheid te objectiveren. **Judith Verhoeven** geeft aan te werken op basis van interne evaluatieroosters, maar er is een gebrek aan informatie over dit onderwerp in de boekhoudkundige waardering en in de activiteitenverslagen van zko's/kmo's. **Emmanuel Buttin** wijst erop dat de Europese Commissie werkt aan het opstellen van een taxonomie die in eerste instantie gericht is op de klimaataspecten.

Veerle Labeeuw van Vlaanderen Circulair herinnert er ook aan dat bij de Europese Investeringsbank (EIB) een werkgroep rond de circulaire economie is ingesteld waarin zij participeert en stelt voor om een intensievere samenwerking op te zetten via een intra-Belgisch platform.

5. Gelijktijdige workshops

5.1. Workshop 1: Heroverweging van de wijze van samenwerking tussen ondernemingen en sectoren

Modrator: Logan Moray, Sowalfin

Die workshop startte met twee getuigenissen: allereerst die van **Philippe Giaro** (GeMMe, Universiteit van Luik) die het Waalse initiatief "Reverse Metallurgy" presenteerde. Dat platform voor industriële uitmuntendheid, dat in 2014 gelanceerd werd, is gebaseerd op het initiatief van de Europese Unie voor grondstoffen, dat tot doel heeft haar voorzieningsafhankelijkheid te verminderen. Het idee is om metalen te recyclen, maar ook om die te hergebruiken in het kader van de circulaire economie. De bedoeling is om gebruik te maken van de Waalse knowhow op het gebied van primaire mineralen door die toe te passen op secundaire mineralen, die bronnen zijn van nieuwe grondstoffen. De drie activiteitsgebieden zijn:

- de ontwikkeling en beheersing van de recyclageprocessen,
- de beheersing van de behandelingstechnologieën en -processen, en
- innovatie in de metaalindustrie.

Dat platform brengt verschillende profielen (ondernemingen, onderzoekscentra, universiteiten) samen om nieuwe waardeketens te creëren. Een open samenwerking tussen de actoren is daarom essentieel voor innovatie. Het krijgt een subsidie van 40 miljoen euro van het Waals Gewest en bijkomend nog 20 miljoen euro van de industrie.

Vervolgens presenteerde **Geoffroy Van Humbeek** zijn start-up "aSmartWorld", opgericht in 2018 en actief in het refurbishen van smartphones. Aangezien dat er in België jaarlijks 3 miljoen nieuwe smartphones zijn, maar er slechts 15 % wordt ingezameld, onderscheidt die start-up zich door haar proces/dienstverlening aan ondernemingen op het vlak van de inzameling/verwerking van hun smartphonevloot. Op het lokale niveau houdt ze zich bezig met die verschillende stappen en het opnieuw in omloop brengen in de Europese Unie (de bedoeling is te zorgen voor traceerbaarheid om de huidige situatie te vermijden waarin tweedehands producten uit de Verenigde Staten en Azië afkomstig zijn, terwijl Afrika de bestemming is voor de illegale uitvoer van elektronisch afval). In maart 2019 ontving de onderneming financiering van de Société Wallonne de Financement et de Garantie des Petites et Moyennes Entreprises (Sowalfin).

Er bestaan perspectieven voor andere actoren (in te vullen schakels in de keten). Een voorbeeld van industriële symbiose, nog in een vroeg stadium, is het akkoord tussen zwembadbouwers en L'Oréal voor de sanering van afvalwater in de Ardennen. Bovendien zijn er mogelijkheden om via bemiddelaars (bv. sociale economie met laaggeschoold personeel voor het sorteren) tewerkstelling te scheppen.

Verschiedende uitdagingen of hinderpalen worden door de deelnemers geconstateerd:

- Het industriële aspect van de circulaire economie wordt grotendeels beïnvloed door de tenuitvoerlegging van de richtlijn betreffende afvalstoffen en de aanvullende wetgeving. Een van de deelnemers noemde het voorbeeld van de ziekenhuissector met het transport van vuil wasgoed dat schoongemaakt wordt maar nog steeds als afval wordt beschouwd. Een andere deelnemer betreurt dat de toepassing van bepaalde wetgevingsbesluiten de innovatie zou kunnen belemmeren: geopolymere kunnen bijvoorbeeld niet als cement worden gebruikt omdat de definitie ervan op Europees niveau het gebruik van water impliceert. Sommige experimenten, zoals het experiment dat in Stuttgart werd gemaakt met het deponeren van Afgedankte elektrische en elektronische apparatuur (AEEA) in ruil voor vouchers voor lokale diensten (in symbiose met de lokale economie), moesten worden stopgezet (in dat geval vanwege het succes van het initiatief en dus van de te grote hoeveelheden AEEA), wat in strijd was met de wetgeving over gevaarlijk afval.
- Een "directe" keten van circulaire economie is noodzakelijk, zonder dat de status van "afval" in aanmerking moet worden genomen. Het Franse CIREC (Centre International de Recherche sur l'Environnement et le Développement) is precies geïnteresseerd in het wegnemen van de wettelijke belemmeringen voor afval, waarbij die organisatie zich enerzijds afvraagt hoe de

toepassing van de status van afval kan worden vermeden en anderzijds hoe men daaraan kan ontkomen. Bovendien heeft een onderneming (bv. een logistiek bedrijf) dat met dit "afval" wil werken, drie verschillende erkenningen/registraties nodig om in België in die sector actief te zijn. In veel gevallen zijn het de overheden die verantwoordelijk zijn voor die vergunningen, maar zij zijn niet degenen die een begeleiding verlenen aan de ondernemingen. Er kan ook een averechts effect zijn met het aantal regelgevende verplichtingen die de illegaliteit in de hand werken (vooral als er weinig controles zijn); een lichtere gemeenschappelijke basis voor milieubescherming zou het probleem misschien kunnen verhelpen.

- Bovendien is de toegang tot/levering van grondstoffen (afval) een probleem voor de kleine bedrijven, aangezien die materialen verspreid zijn over het regionale/nationale/Europese grondgebied; de overheid kan een bijdrage leveren tot een analyse van de beschikbaarheid en de stromen van grondstoffen. Dat vormt ook een belemmering voor technologische innovatie, omdat minder ondernemingen in dat soort activiteiten investeren vanwege de onzekerheid die met name verband houdt met de duur van de toegang tot die voorraden van materialen (er kan zelfs concurrentie tussen bedrijven in de lidstaten worden verwacht), maar ook veranderingen in verband met de samenstelling van producten aan het eind van hun levensduur. Een van de deelnemers vestigde ook de aandacht op de invoer van materialen uit landen buiten de EU: ook al worden de aanvragen in de juiste vorm bij de overheden ingediend zegt dit niets over de kwaliteit van de inhoud (niet aangegeven verontreinigende stoffen). Het is belangrijk om op industrieel vlak te kunnen vertrouwen op kwaliteitsproducten en hun impact op het milieu te verminderen.
- Naast die moeilijkheden is er een gebrek aan fiscale stabiliteit en een belastingstelsel dat bedrijven benadeelt (bijvoorbeeld vaste kosten in verband met de infrastructuur zonder rekening te houden met de mate van gebruik): de ontwikkeling van de spelregels brengt het voortbestaan van de onderneming in gedrang en vergroot ook de moeilijkheden bij het aantrekken van een adequate publieke en private financiering.
- Wat het wetgevingskader betreft, betreuren de deelnemers dan ook het gebrek aan flexibiliteit om rekening te houden met innovatie, ook al wordt erkend dat die nodig is. Het niveau van de eisen die voortvloeien uit het wettelijk kader is hoog in België: een "te deugdzame" aanpak maakt het onmogelijk om een circulair project uit te voeren. Soms zijn er ook tegenstrijdige doelstellingen: zo kan de behandeling van bepaalde producten bijvoorbeeld leiden tot (milieu- en financiële) kosten die hoger zijn dan de baten. De toename van gerecycleerde inhoud betekent dat er nog steeds afval zou zijn (hoewel er ook een doelstelling voor het verminderen van afval bestaat). De deelnemers pleiten voor het opzetten van proefprojecten, die ook op grotere schaal - ook grensoverschrijdend, wat momenteel moeilijk is - zouden moeten kunnen worden uitgevoerd.
- 60 tot 80 % van de metalen is nog steeds afkomstig van primaire mijnen en niet van recycling, wat betekent dat die op Europees niveau voornamelijk buiten de EU worden geproduceerd; een mentaliteitsverandering moet daarom worden overwogen. We zouden in staat moeten zijn om het metaal lokaal te consumeren. Hoewel we het vaak over de circulaire economie hebben, blijft het moeilijk om bijvoorbeeld de huidige opvattingen en inzamelingsmethoden te veranderen. Bovendien kan een gerecycled/refurbished product een slecht imago bij de consument hebben: het wordt gezien als een product van slechte kwaliteit en de consument begrijpt niet waarom hij dan meer zou moeten betalen dan een nieuw product (er wordt geen rekening gehouden met extra kosten voor verwerking en logistiek).
- Het is verrassend dat initiatieven ten behoeve van particulieren, met name op het gebied van afvalsortering, veel verder ontwikkeld en gesubsidieerd worden door de overheid dan wat op industrieel vlak gebeurt, terwijl de geproduceerde hoeveelheden in het algemeen groter zijn. Ook moet worden opgemerkt dat het voor de industrie niet altijd gemakkelijk is om partners te vinden om klasse 2-afval (niet-giftig industrieel afval) terug te nemen als de hoeveelheden te klein zijn.
- Sommige vragen hebben (nog) geen antwoord, zoals de vraag wie er bijvoorbeeld verantwoordelijk is voor het sorteren. De producent kan niet worden beschouwd als de enige persoon die gedurende de gehele levensduur van het product verantwoordelijk is (in perspectief te plaatsen met de omgekeerde logistieke logica); een gedeelde verantwoordelijkheid moet op zijn minst worden overwogen, maar hoe kan worden bepaald wie op welk moment verantwoordelijk is?

- De ontwikkeling van indicatoren (om de circulaire economie te "definiëren") is niet voldoende om de circulaire economie te ontwikkelen, vooral niet als deze de ontwikkeling van concrete acties verhindert (er zijn meer proefprojecten nodig, maar deze zijn alleen mogelijk als er meer flexibiliteit is; het is momenteel ook onmogelijk om kleine projecten op grotere schaal te reproduceren - het zijn vooral de belangrijkste projecten die worden gesteund). De overheidsinstanties stimuleren onvoldoende het gebruik van circulaire producten (bv. door middel van overheidsopdrachten die de zichtbaarheid en de opkomst van een markt door de terugkoppeling van ervaringen zouden bevorderen). Of in het geval van overheidsopdrachten worden de "verplichte" middelen die moeten worden gebruikt gespecificeerd door de overheden, in plaats van de actoren op het terrein (potentiële inschrijvers) aanbevelingen te laten doen over de beste manier om een probleem vanuit een circulair perspectief aan te pakken. Zo werd in Brussel bijvoorbeeld de kwestie van de terugwinbaarheid van bouwmaterialen besproken met de actoren in het veld middels het opzetten van een effectief systeem.
- Wat de samenwerking tussen de actoren betreft, moet allereerst worden opgemerkt dat er niet één enkel ecosysteem bestaat, maar meerdere, die overeenkomen met de verschillende industriële activiteiten. Coöperatieve ecosystemen kunnen niet door één enkele actor worden opgezet; bovendien strekt zich het verzorgingsgebied voor een klein land als België automatisch uit tot buiten de nationale grenzen, waardoor actoren uit verschillende wettelijke kaders betrokken zijn. Een van de deelnemers merkte ook op dat ondanks het bestaan van verschillende initiatieven voor de circulaire economie in hetzelfde gebied - zoals die welke aan het begin van deze workshop werden gepresenteerd - er geen verband bestaat tussen die initiatieven, hoewel deze bundeling kan bijdragen tot de ontwikkeling van nieuwe benaderingen. Het belangrijkste is ervoor te zorgen dat men bereid is om samen te werken (niet alleen op financieel vlak), maar ook om te kijken hoe men kan profiteren van immaterieel kapitaal, dat in het algemeen niet wordt gedeeld in een lineaire economie. Begeleiding en steun aan de kmo's kan momenteel niet doeltreffend worden verleend door onderzoekscentra: het zijn de grote ondernemingen die op dit gebied over de meest geavanceerde technologische middelen en kennis beschikken en het is daarom belangrijk dat de kmo's met hen kunnen samenwerken. Ook moet worden opgemerkt dat het vaak starters en schaalvergroting zijn die worden ondersteund dankzij de innovaties die zij ontwikkelen, en niet zozeer ondernemingen die zich in een overgangsfase bevinden. Een preferentiële regeling in overeenstemming met hun toegevoegde waarde kan worden overwogen. Op het niveau van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt een verhoging van de steun voor de economische ontwikkeling van ondernemingen getest.

Naar aanleiding van het bovenstaande doen de deelnemers de volgende aanbevelingen:

- Innovatie bevorderen voor de kmo's - met name tussen de gewesten - rekening houdend met het feit dat het ontwikkelen van technologische innovatie tijd kost, van het idee tot de uitvoering ervan door middel van een proefproject. De context heeft een grote impact op de (financiële) steun die kan worden verleend aan ondernemers die met een nieuw idee komen: bijvoorbeeld zijn ideeën/innovaties op het gebied van kunststoffen tegenwoordig meer "trendy" en worden gemakkelijker ondersteund, terwijl andere ideeën door gebrek aan steun te snel worden opgegeven. Bijzondere aandacht moet worden besteed aan het opsporen van ideeën en aan de heropleving/weerbaarheid van bedrijven die hebben geprobeerd die te ontwikkelen. Je moet vertrouwen hebben in de ondernemers en luisteren naar de eisen van het veld. Daarom moet de wet, zonder het juridische kader uit het oog te verliezen, flexibeler worden opgesteld, om "trial and error" mogelijk te maken (met de oprichting van experimenteerruimtes) en op lokaal niveau individuele steun te verlenen aan actoren die in de circulaire economie willen opstarten of hun activiteiten willen voortzetten.
- Op het niveau van de overheden zou het nuttig zijn na te denken over incentives om beter rekening te houden met de externe sociale en milieueffecten van ondernemingen (door die te objectiveren zonder ze noodzakelijkerwijs te kwantificeren). Zij zouden ook kunnen samenwerken met ondernemingen op basis van proefprojecten en een faciliterende rol kunnen spelen door een volledige lokale keten op te bouwen en ervoor te zorgen dat maatschappelijke uitdagingen worden beantwoordt. Het beoogde model is dat van de viervoudige spiraal met de betrokkenheid van de verschillende actoren:
 - overheden,

- ondernemingen (die hun mentaliteit moeten veranderen over de verdeling van immaterieel kapitaal),
- universiteiten/onderzoekscentra,
- burgers (moeten bewust worden gemaakt van het thema)

Dit model zou op een aantal gebieden innovatie stimuleren door middel van de circulaire economie. Een dergelijk partnerschap zou een snelle ontwikkeling bevorderen en van het begin af aan knelpunten in de regelgeving voorkomen.

5.2. Workshop 2: Leidt de circulaire economie tot een herziening van de relatie tussen de onderneming en de consument?

Céline Manac'h van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (GOB) leidt de workshop in, die begint met de presentatie van **Dominique Debecker** van Solvay en gevolgd wordt door drie vragen over de relatie tussen de onderneming en de consument in het kader van de circulaire economie.

Tussenkomst van Dominique Debecker, SOLVAY, Sustainable Development & Energy, Deputy Chief Sustainability Officer: Presentatie van het SPM instrument (Sustainable Portfolio Management)

Dominique Debecker van Solvay begint zijn toespraak met een verwijzing naar het feit dat de mens nu 1,7 keer zoveel grondstoffen gebruikt als op aarde beschikbaar zijn en dat België momenteel op dit gebied geen goede leerling is. Het is daarom noodzakelijk om onze werkwijze te veranderen, maar het blijft zeer complex omdat er andere duurzame en economisch haalbare alternatieven moeten worden gevonden. Tegen die achtergrond wordt de consument overladen met informatie, waardoor het voor hem of haar moeilijker wordt om een keuze te maken voor duurzame producten. Bijvoorbeeld kan door het Ecolabel hieraan worden verholpen, maar slechts gedeeltelijk, omdat het alleen de energetische eigenschappen van het product evalueert en op geen enkele manier het gebruik van gerecycleerde materialen. Dominique Debecker vraagt de vergadering of auto's moeten voldoen aan een minimale eisen inzake gerecycleerd materiaal. Deze informatie is inderdaad niet bekend bij het grote publiek en de reacties van de deelnemers zijn zeer uiteenlopend. Het lijkt erop dat de Europese Commissie van autofabrikanten eist dat zij 25 % (binnenkort 35 %) gerecycleerde materialen gebruiken. Autofabrikanten communiceren weinig of niets over deze aspecten omdat het gebruik van gerecycleerde materialen voor een groot deel van de consumenten "slechte kwaliteit" betekent. Dit gevoel wordt echter tegengesproken in de glassector, waarin 87 % van het glas gerecycleerd is en gebruikt en gekocht wordt zonder dat dit aspect wordt benadrukt.

Solvay heeft besloten het duurzame aspect in al zijn activiteiten te integreren. Het SPM-instrument (Sustainable Portfolio Management) van Solvay is gericht op duurzame bedrijfsoplossingen. De SPM-methodologie heeft tot doel de prestaties van Solvay te verbeteren en een betere groei te realiseren, door aan de bestuurders uit te leggen met welke criteria ze rekening moeten houden bij de ontwikkeling van duurzame producten, ten opzichte van twee factoren:

- de ecologische voetafdruk van hun productie en de daaraan verbonden risico's en kansen;
- de voordelen of uitdagingen die voortvloeien uit de toepassing ervan vanuit een marktperspectief - die analyse is gebaseerd op een kwalitatieve beoordeling.

Met SPM zijn de bestuurders van de groep in staat om risico's en kansen te identificeren die verband houden met duurzame ontwikkeling in de hele waardeketen ("cradle-to-cradle"), actieplannen te ontwikkelen en innovatieve producten en oplossingen aan te bieden die economische, sociale en milieuwaarde opleveren. De SPM-beoordelingen worden jaarlijks volledig herzien om de laatste marktsignalen vanuit een dynamisch perspectief op te vangen.

Solvay zet zich in voor een circulaire en duurzame aanpak. De uitdaging was om elementen in te voeren waarmee de duurzaamheid van het hele proces kan worden gemeten, terwijl ook een zekere rentabiliteit wordt gewaarborgd, met het oog op het nemen van de juiste beslissing. Solvay zet zich in voor het vinden van oplossingen voor zijn klanten en garandeert zo hun loyaliteit op

lange termijn. Dit is een aanpak die gericht is op samenwerking om samen tot oplossingen te komen.

David Monic van Idea Consult vraagt zich af hoe het bedrijf duurzame oplossingen kan overwegen met het financiële risico dat ermee gepaard gaat en de vraag van de consument die in de fase van productontwikkeling hypothetisch blijft. **Dominique Debecker** antwoordt dat het noodzakelijk is om verschillende scenario's te ontwikkelen en te beslissen op basis van de risico's en kansen.

In tegenstelling tot het lineaire model is de circulaire economie meer een kwestie van cultuurverandering dan van technologische innovatie, wat de betrokkenheid van alle medewerkers vereist, omdat alle functies in deze aanpak worden beïnvloed.

Anthony Naralingom van Hub.brussels heeft het over de moeilijkheid van het analyseren van de externe effecten. Solvay en een dertigtal andere private actoren nemen bijvoorbeeld deel aan een informele werkgroep die nadenkt over de monetarisering van de gevolgen, vooral op sociaal vlak, voortbouwend op het voorbeeld van een fictieve onderneming. De sociale impact is moeilijk te meten omdat de studies over dit onderwerp pas tien jaar oud zijn en meer subjectieve aspecten bevatten, zoals de cultuur of bepaalde onderliggende ideologieën. Het is belangrijk om het verband te kunnen leggen tussen de uitgevoerde acties en de te bereiken resultaten.

Na de presentatie van Solvay en een korte rondetafel discussie begint de discussie met deze eerste vraag:

Vraag 1 Hoe integreert de marketing de behoeften van de consument?

Tereza Apostol van de FOD Economie legt uit dat sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog de marketing zich binnen de ondernemingen heeft ontwikkeld en de situatie heeft veranderd door de logica van de vraag die het aanbod creëert, om te keren. **Françoise Devleeschouwer** van het Kenniscentrum voor duurzame economie (FOD Economie) bevestigt dat idee en geeft aan dat ze een studie over dat thema hebben uitgevoerd¹¹. Ze voegt eraan toe dat de Universiteit Luik ook een studie over het gedrag bij de aankoop van voertuigen heeft uitgevoerd, waaruit bleek dat de fabrikanten een commerciële aanpak hadden die hun klanten aanmoedigde om modellen met een hogere CO₂ uitstoot te kopen. De deelnemers waren het erover eens dat de consumenten beter moeten worden geïnformeerd over de producten die zij kopen en de gevolgen daarvan voor het milieu. Die hebben nu meer vragen over het nut van het gekochte product, of het nu voldoet aan een echte behoefte of aan hun waarden. Bovendien moet over het slechte imago van gerecycleerde producten een eigen marketingstrategie worden ontwikkeld om de vooroordelen te weerleggen.

Anthony Naralingom vraagt zich af of de circulaire economie uiteindelijk niet leidt tot een heroverweging van de plaats van de consument in marketingstrategieën. De consument krijgt informatie die hij assimileert met "green washing". Hierdoor kan hij geen onderscheid meer maken tussen echt duurzame producten en ook niet de tijd nemen die nodig is om de voor- en nadelen van alle aangeboden oplossingen af te wegen. De deelnemers waren het erover eens dat consumenten en burgers van jongs af aan goed geïnformeerd moeten zijn. Er moet dus worden samengewerkt tussen bedrijven, consumenten en overheden. **Christian Ferdinand** van de FOD Economie ondersteunt die reflectie en bevestigt dat er behoefte is aan verdere studies en analyses over de duurzaamheid van bepaalde producten, zoals die met betrekking tot mobiliteit. **Giuseppina Scarantino** van Le Carré Ressources voegt eraan toe dat er soms een echte tweedeling bestaat tussen de branding van een product en het beleid van het bedrijf. Bijvoorbeeld kan een product worden gepromoot vanwege zijn duurzame aspecten, terwijl het bedrijf in zijn structuur niet dezelfde duurzame logica toepast. De consumenten zijn steeds waakzamer over de samenhang van het ondernemingsbeleid. **Dominique Debecker** wijst erop dat ondernemingen vandaag een plaats moeten vinden die in overeenstemming is met de waarden die de samenleving koestert. Er is een echte veranderingsdynamiek in die richting en als gevolg daarvan staat de consument niet meer aan het eind van de keten, maar is hij volledig geïntegreerd in een vroeg stadium van het proces. **Anthony Naralingom** reageert door erop te wijzen dat er weinig economische modellen rond de circulaire economie zijn die een alternatieve manier bieden om inkomsten te genereren.

¹¹https://www.health.belgium.be/sites/default/files/uploads/fields/fpshealth_theme_file/circulaire_economie.pdf

Die nieuwe zakenmodellen leiden tot een ander marketingbeleid op langere termijn en een duurzame relatie tussen de consument en het bedrijf. De marketing rond duurzame aspecten is nog niet voldoende ontwikkeld en aantrekkelijk voor consumenten, die op hun beurt beter geïnformeerd en opgeleid moeten worden.

Vraag 2 Hoe kan met succes een duurzame vertrouwensrelatie tussen de onderneming en de consument tot stand worden gebracht?

Martine Mommen van Makelarij vzw reageert door erop te wijzen dat ondernemingen en consumenten met elkaar moeten praten. Het lijkt essentieel dat bedrijven een langetermijnrelatie onderhouden met consumenten die steeds meer de voordelen van duurzame producten inzien. **Celine Manac'h** vraagt zich af of dat geen marktniche is. **Martine Mommen** vult haar opmerking aan door uit te leggen dat dit vaak jonge mensen zijn die invloed hebben op hun omgeving (ouders, grootouders) en via de sociale netwerken. Uiteindelijk is het een aanpak die meer tijd vergt om de consument te bereiken, maar die het voordeel heeft dat het een langetermijnbenadering is. De FOD Economie geeft ook aan dat het soms nuttig is om over een tussenpersoon te beschikken zoals een onafhankelijk platform dat via een label "certificeert" of het duurzame aspect van het product, de herkomst en de kwaliteit ervan waarborgt. Bedrijven moeten het spel ook spelen door volledige transparantie te garanderen over bijvoorbeeld de samenstelling van de producten. De overheid heeft een belangrijke rol te spelen bij certificeringen, regelgeving en etikettering (bv. bulkproducten). **David Monic** geeft aan dat het noodzakelijk lijkt om "intuitu personae" contacten tussen ondernemingen en consumenten tot stand te brengen om een beter inzicht te krijgen in het koopgedrag van consumenten en de redenen waarom bepaalde producten niet alle consumenten bereiken (prijzen, verkooppunten, enz.). **Anthony Naralingom** wijst erop dat het opbouwen van een vertrouwensrelatie tijd kost en dus duur is voor de ondernemingen. Een oplossing zou zijn om verschillende informatieniveaus in te stellen, afhankelijk van de behoeften van de consument. **Dominique Debecker** komt terug op de complexiteit van het begrijpen van de circulaire economie als geheel. De FOD Economie benadrukt het belang van de voorlichting voor een verantwoorde consumptie. Met betrekking tot de kwestie van labels wordt benadrukt dat het er veel zijn, maar dat slechts weinige ervan officieel zijn en sommige nog vaak onbekend zijn. De deelnemers waren het erover eens dat er oplossingen moeten worden gevonden om ervoor te zorgen dat de consumenten gecontroleerde en verifieerbare informatie over producten kunnen krijgen. **Anthony Naralingom** wijst ook erop dat nieuwe ondernemingen die in de circulaire economie aan de slag gaan soms het gevoel hebben dat ze groener dan groen moeten zijn. Het is noodzakelijk te aanvaarden dat de aangeboden producten worden herzien en verbeterd aan de hand van de mening van de consument. **Dominique Debecker** heeft het over de QR-codes op producten in de Verenigde Staten die de consument informeren over hun duurzame aspecten. De Yuka-toepassing die het mogelijk maakt om voedingsmiddelen te scannen en informatie geeft over de kwaliteit ervan, is net in België aangekomen. Ook bij gezondheids crises moet er een doeltreffend communicatiebeleid voor duurzamer consumptiegedrag worden ingevoerd, omdat consumenten meer geneigd zijn hun gedrag te veranderen als ze met dergelijke problemen worden geconfronteerd.

Ten slotte gaat het erom een vertrouwensrelatie tussen de onderneming en de consument op te bouwen, met name door middel van eenvoudige marketingboodschappen, zodat hij/zij snel een beslissing kan nemen en, indien nodig, te voorzien in een aanvullend informatieniveau voor beter geïnformeerde consumenten .

Vraag 3 Wat is de balans tussen de responsabilisering van de ondernemingen en de consument?

Dominique Debecker legde uit dat de verantwoordelijkheid collectief is en dat het niet relevant lijkt om zich meer op de onderneming dan op de consument te richten. Het is belangrijker om te benadrukken dat we de productiesystemen en consumptiegewoonten veranderen dan ons te richten op de schuld van de ene of de andere speler. **Giuseppina Scarantino** voegde eraan toe dat er nog een andere actor moet worden genoemd, de wetgever die op dit gebied een sleutelrol speelt. De deelnemers zijn het erover eens dat het noodzakelijk is om op alle niveaus te werken zonder te proberen de verantwoordelijkheid van de ondernemingen weg te halen. Zoals **Jean-François Eloin** van LaverVert al zei, is het zinvoller om zich meer te richten op het waarderen van het gedrag van alle actoren dan hen schuldig te laten voelen. De FOD Economie lanceert het idee

om een relevantiematrix te creëren die een twintigtal maatregelen zou ontwikkelen voor consumenten en ondernemingen om de oplossing te kiezen die het best bij hen past in overeenstemming met hun waarden en strategieën.

Conclusies

Uit deze rijke en intensieve uitwisseling met alle deelnemers zijn enkele conclusies en aanbevelingen naar voren gekomen.

Vraag 1 Hoe integreert de marketing de behoeften van de consument?

Ondernemingen merken op dat er een imagoprobleem bestaat met gerecycleerde materialen die als minder kwalitatief worden beschouwd. Tegelijkertijd krijgen consumenten te veel informatie en nemen ze bij het winkelen niet noodzakelijkerwijs de tijd om alle duurzame aspecten van producten te leren kennen. Marketing moet daarom zichzelf opnieuw uitvinden en de plaats van de consument heroverwegen, en wel op een inclusieve manier.

Vraag 2 Hoe kan met succes een duurzame vertrouwensrelatie tussen de onderneming en de consument worden opgebouwd?

De consument wil garanties op de gekochte producten en meer transparantie. Alle belanghebbenden zouden graag hulp van de overheid krijgen om de duurzame en circulaire aspecten van een product te kunnen objectiveren en de naleving van de regels te kunnen waarborgen. De deelnemers hebben het over het belang van etikettering, traceerbaarheid van producten, voorlichting vanaf jonge leeftijd, communicatiemiddelen via sociale media, beïnvloeders en lokale informatiecentra. Tot slot vragen de deelnemers zich af hoe een onderneming die actief is in de circulaire economie effectief en levensvatbaar kan zijn, omdat het opbouwen van een vertrouwensrelatie met de consument tijd vergt en dus kosten met zich meebrengt.

Vraag 3 Wat is de balans tussen de responsabilisering van de onderneming en de consument?

De deelnemers zijn het erover eens dat het meer een kwestie van collectieve verantwoordelijkheid is. Zij benadrukken het belang van de rol van de wetgever in de voorlichting en de vaststelling van normen. Het is noodzakelijk om met alle actoren samen te werken. Het is ook belangrijk om het gedrag van consumenten en bedrijven te waarderen in plaats van hen zich schuldig te laten voelen. Het is de bedoeling om een collectieve inspanning en transparantie te bewerkstelligen.

5.3. Workshop 3: Inkopers in contact brengen met leveranciers

Veerle Labeeuw, projectmanager bij **Vlaanderen Circulair**, geeft de deelnemers meer informatie over wat inkopers samen hebben geleerd van groene deals en vooral wat interessant is voor ondernemers. **Sofie Bouteligier** van het internationale team maakt een link met het Europese en internationaal niveau. Vervolgens worden de discussies tussen de deelnemers in kleine groepen gevoerd.

Tussenkoms van Veerle Labeeuw

Voor Veerle Labeeuw kan het stimuleren van (publieke en private) aankopen een belangrijke hefboom zijn voor de circulaire economie. Daarnaast is twee derde van de emissies gerelateerd aan grondstoffen. De circulaire economie kan dus bijdragen aan de klimaatdoelstellingen. Zij stelt vaak vast dat veel voorlopers met zeer innovatieve ideeën niet te lijden hebben gehad van concurrentie, wat betekent dat zij over het algemeen niet in staat waren om bepaalde opdrachten aan te gaan.

In juni 2017 startte Vlaanderen Circulair met een circulaire aankoop in het kader van een *green deal* waarbij ongeveer 100 aankooporganisaties betrokken waren (tegenover ongeveer 30 in Nederland). Anders dan in Nederland waren er in Vlaanderen geen consultants die bedrijven konden begeleiden, dus was het belangrijk om opleidingen op dit gebied te verzorgen. Met Bond Beter Leefmilieu, The Shift en VVSG heeft de structuur ervoor gezorgd dat de samenwerking tussen de private sector (38% op niveau van ondernemingen) en de publieke sector (38% op overheidsniveau) breed genoeg is om van elkaar te kunnen leren. Ook andere soorten organisaties (zoals NGO's) waren voor 25% betrokken. Tot op heden zijn er zo'n 160 experimenten uitgevoerd, die zeer uiteenlopend zijn, zowel in termen van sectoren als van grootte... In ruil daarvoor moesten de inkopers 2 experimenten uitvoeren en de facilitatoren moesten 2 opleidingscursussen of handleidingen ontwikkelen.

Green deals bestaan uit een combinatie van diensten: netwerkdagen met kennisoverdracht in de ochtend en circulaire inkoopteams in de namiddag (leernetwerk van 5-6 personen die samen aan een bepaald thema werken). Alle kennis (handleidingen, specificaties, interessante studies, enz.) wordt ook doorgegeven via hun online leerplatform. Op 23 mei 2018 vond een grote bijeenkomst plaats tussen inkopers en leveranciers. Een zestigtal leveranciers hadden een stand waar inkopers terecht konden. Er werden veel interactieve dialogen georganiseerd waarbij kritische vragen konden worden gesteld en presentaties werden gegeven. Op 21 november 2019 wordt er nog een andere "buyer meets supplier" georganiseerd. Goede praktijken kunnen ook worden geraadpleegd op de website. Degenen die op de lijst van "ontwikkelaars" zijn opgenomen, hebben een subsidie in het kader van de oproep gekregen. Vlaanderen Circulair heeft net een nieuwe oproep gelanceerd.

Op de vraag hoe Vlaanderen Circulair dit netwerk heeft kunnen oprichten legt **Veerle Labeeuw** uit dat het hoofddoel was om een samenwerking op te zetten die zo nauw mogelijk aansluit bij de doelstellingen van duurzame ontwikkeling. In Nederland ging het vooral om materialen en de milieu-impact, maar in Vlaanderen vonden de kopers zowel duurzame ontwikkeling als de sociale dimensie belangrijk.

Veerle Labeeuw toont de deelnemers vervolgens de online-tool en legt aan de hand van een aantal voorbeelden uit hoe deze in de praktijk wordt gebruikt. Kopers kiezen eerst de ambities die ze willen verwezenlijken en kijken vervolgens welke strategieën voor hen de juiste zijn. Voor elk van deze strategieën wordt vervolgens aan de hand van bepaalde indicatoren vastgesteld welke aankoop de beste is. De eerste ambitie is bijvoorbeeld om de totale hoeveelheid materialen te verminderen. De beste optie is natuurlijk om niets te kopen, maar dit is niet altijd wenselijk. Er zijn alternatieven zoals interne sharing, verhuur, peer-to-peer, enz. Hiervoor is het in de eerste plaats belangrijk om een inventaris van het beschikbare materiaal te hebben. Zo heeft Vlaanderen Circulair bijvoorbeeld een project gesubsidieerd voor de ontwikkeling van een uitwisselingstool voor bouwmaterialen.

Tussenkoms van Sofie Bouteligier

Sofie Bouteligier wenste enkele gedachten te delen over de Europese context. Onlangs was er een actieplan "circulaire economie" en enkele maanden geleden werd een uitvoeringsverslag gepubliceerd. In het verslag worden 54 acties opgesomd die zijn gestart en/of voltooid. In de werkzaamheden gaat het zowel over de productie als het verbruik, het ecologisch ontwerp, de ecologische voetafdruk, de consumentenbescherming, de geprogrammeerde veroudering en de overheidsopdrachten. Wat afval betreft, werden zes afvalrichtlijnen ingrijpend herzien en zijn er maatregelen genomen om de secundaire grondstoffenmarkt te beïnvloeden. Er werd een mededeling gedaan om het raakvlak tussen de wetgeving inzake chemische stoffen, producten en afval verder te verbeteren. Ook wordt er gewerkt aan standaardisatie. Kunststoffen hebben veel aandacht gekregen. Met alle investeringen samen bereiken we een Europees bedrag van 10 miljard euro. Er werd ook een platform opgericht dat de belanghebbenden bij elkaar brengt.

In een tweede stap licht **Sofie Bouteligier** de perceptie van de OVAM over de circulaire economie 2.0 toe. Er zijn veel experimenten, niche-innovaties geweest, maar alles wijst erop dat we nog niet het punt bereikt hebben om naar het volgende niveau over te gaan. Om dit te doen, is ze van mening dat er twee dingen nodig zijn: de totstandbrenging van een veilige en stabiele markt en regelgevend kader (niet alleen per land of regio, maar ook op Europees vlak). Het is belangrijk om een Europese markt voor secundaire grondstoffen te creëren. Het is ook heel belangrijk dat er meer inspanningen worden geleverd op het gebied van recyclinginfrastructuur en dat er ook kwaliteitsgaranties worden geboden. Een belangrijke uitdaging is die van een "schone circulaire economie", waarin de interactie tussen chemische stoffen en het afvalbeleid centraal staat. Gerecycleerde producten kunnen bijvoorbeeld nog steeds giftige stoffen bevatten. Het is ook noodzakelijk om innovatie op het gebied van recycling te overwegen. Ook op Europees niveau kan de uitgebreide producentenverantwoordelijkheid worden verbeterd. Initiatieven op het gebied van ecologisch ontwerp kunnen ook worden uitgebreid tot niet-energiegerelateerde producten, maar dit is zeer complex. Wat de fiscale stimuleringsmaatregelen betreft, kan worden gewerkt aan de differentiatie van de btw. Ook andere maatregelen kunnen worden genomen met betrekking tot het aankoopbeleid. De circulaire economie heeft vele verbindingen met het klimaatbeleid, de biodiversiteit en de bio-economie, maar de beleidskaders zijn nog niet voldoende op elkaar afgestemd. Ook wordt er onvoldoende rekening gehouden met de consument. Bovendien is er voorsnog geen coherent beleidskader voor een circulaire economie met doelstellingen, indicatoren en monitoring. Volgens haar kan ook de raadpleging van de belanghebbenden worden herbekeken.

Een deelnemer maakt hierover een voorbehoud: "Wat over het algemeen uit het oog wordt verloren, is dat producten die gerecycled materiaal bevatten ook aan de normen moeten voldoen. Het is voor een fabrikant uiterst moeilijk om de standaardisatie van een dergelijk product (op Belgisch, Europees en niet-Europees niveau) te verkrijgen. Meestal zijn in de geschiedenis van de circulaire economie degenen die normen ontwikkelen afwezig. Drempels zijn vaak aanwezig op dit niveau. Vervolgens moet de producent over de grenzen heen materiaal aanschaffen en vervolgens een kennisgevingsprocedure starten. Dit zijn moeizame procedures die elk jaar moeten worden herhaald. Waarom kunnen we bijvoorbeeld niet drie jaar lang een vereenvoudigde procedure tussen leverancier en klant hebben, bijvoorbeeld als het proces glashelder is? "

Sofie Bouteligier is het hiermee eens. Zij vindt het ook belangrijk dat de juiste mensen bij elkaar zitten en dat de verschillende DG's nauwer samenwerken. Ze vestigt ook de aandacht op het belang van de internationale context, met inbegrip van het Verdrag van Bazel. Wat de regelgeving betreft, wijst zij erop dat we te vaak terugvallen op het aanpassen van bestaande recepten in plaats van innovatief na te denken over het beleidskader zelf.

De deelnemers worden vervolgens uitgenodigd om in kleine groepen (elk met ten minste één ondernemer uit de circulaire economie) verschillende thema's te onderzoeken, zoals de huidige behoeften op dat gebied en de meest essentiële stappen in dergelijke processen.

Presentatie van de resultaten van de verschillende groepen

Groep 1: Een van de deelnemers heeft een startup die actief is in het voorspellen van de verkoop van supermarkten. Aangezien de detailhandel een zeer gesloten markt is, heeft de startende onderneming in kwestie vooral contacten en veel netwerken nodig. Een zeer belangrijk punt waar die mee te maken heeft, is het feit dat ze, ook al werkt haar algoritme, moet kunnen aantonen wat

dat voor supermarkten betekent in termen van financieel gewin, terwijl ze toch al een proefproject moet kunnen laten zien. Als ze bovendien zou deelnemen aan een OVAM-oproep, zou ze die cijfers ook nodig hebben. Een van de mogelijke oplossingen is het vertrouwen te genieten van een overheidsorganisatie als troef om met de juiste mensen aan tafel te kunnen zitten.

Groep 2: Een deelnemer is eigenaar van een onderneming die actief is op de b2b-markt. Zijn verkoop begint te stijgen, maar dat is niet echt dankzij het circulaire aspect van het product. De kostprijs blijft de belangrijkste parameter. Het wetgevingskader zou in dit opzicht dus een invloed kunnen hebben. In zijn sector bestaat er bijvoorbeeld een strikte wetgeving voor de energieprestatie van gebouwen (EPB). De volgende stap zou kunnen zijn om een gebouw te beschouwen als een circulair systeem dat aan het einde van zijn levensduur moet worden gerecycleerd. Dat zou kunnen leiden tot de creatie van een financiële stimulans en de markt aanzetten om circulaire producten in te voeren. Op Belgisch niveau lijkt er een gebrek aan transparantie bij de overheid te bestaan, bijvoorbeeld om te bepalen hoe het product in de aanbestedingen moet worden opgenomen. De onderneming heeft geprobeerd haar product zelf te introduceren in de sector van de sociale huisvesting, maar ze moest eerst langs een comité passeren dat nog niet is opgericht. Een beetje meer flexibiliteit en betere contacten kunnen waardevol zijn.

Groep 3: De derde groep heeft het idee ontwikkeld van een contactpunt dat ondernemingen in staat zou stellen om passende informatie te verkrijgen over overheidsopdrachten en normen. Ook het feit dat de wetgeving contraproductief is op het gebied van de btw werd aan de orde gesteld: de samenhang tussen de verschillende tarieven die van toepassing zijn op nieuwbouw en renovatie roept vragen op. Een algemene screening van de wetgeving kan daarom nuttig zijn om de elementen te bepalen die de ontwikkeling van de circulaire economie en de duurzame economie belemmeren in plaats van deze te stimuleren. Het moet ook mogelijk zijn om de wetgeving aan te passen aan de snelheid van de innovatie. Bovendien zijn sommige "disruptieve" producten die door ondernemingen aangeboden worden problematisch als het gaat om het voldoen aan de lastenboeken van de overheidsopdrachten.

Groep 4 en 5: Een deelnemer geeft aan dat het meer dan anderhalf jaar gekost heeft om zijn product te ontwikkelen voordat hij het kon lanceren, zonder enige toelage van de RVA of enige openbare interventie. De enige tussenkomst van de overheid was een subsidie voor flyers die een voorafgaande investering van 80.000 euro vergde voor het maken van een prototype. Die voorwaarde heeft geleid tot een aanzienlijk tijd- en energieverlies. Het gesprek ging ook over het product van LaverVert, een product voor de terugwinning van pellets. De ontwikkeling van dat product heeft twee jaar geduurd zonder externe financiële ondersteuning met alle risico's verbonden aan dat project. Het product is nu op de markt en vier winkels verdelen het al in bulk. Een nieuwe verpakking wordt getest en dit vergt veel inspanning om vervuiling te voorkomen. Het testen van het eerste product en de verpakking vergt veel inspanning van de ondernemers. Het is een echte uitdaging die steun nodig heeft.

Groep 6: Groep 6 benadrukt dat er een verdere stap moet worden gezet in de richting van circulaire markten voor overheidsopdrachten, maar dit is niet gemakkelijk. In Scandinavië bestaat er een systeem voor het beoordelen van de prestaties van producten inzake CO₂-uitstoot. De prioriteit die aan de verschillende parameters voor de gunning van de overheidsopdrachten wordt gegeven is dus niet dezelfde en de prijsparameter wordt dus gedeeltelijk verworpen ten gunste van andere criteria. Aan de andere kant is de werkgelegenheid ook een aparte dimensie van de circulariteit. Veel mensen die op dit moment uitgesloten zijn van de maatschappij vanwege hun status zouden inderdaad geïntegreerd kunnen worden door een dergelijke aanpak.

Het is ook van essentieel belang dat de criteria voor de gunning van overheidsopdrachten worden bijgewerkt, aangezien dat een hefboom kan zijn om een nieuwe dynamiek op gang te brengen. Zo hebben verschillende middelbare scholen zich bijvoorbeeld verenigd in een aanbesteding voor warme maaltijden op school om de selectiecriteria anders te prioriteren. Grote spelers als Sodexo worden plotseling gedwongen zich anders te gedragen. De prijs blijft een belangrijke parameter, maar het is altijd interessant om in te grijpen op andere criteria voor de gunning van opdrachten.

Een andere deelnemer benadrukt dat het bij de lancering van een project niet gemakkelijk is om de steun van de overheid te krijgen vanwege de vele bestuursniveaus die we hebben (federaal, gewestelijk, Europees niveau...), wat een aanzienlijk tijd- en energieverlies met zich meebrengt. Daarnaast is het bij de ontwikkeling van een product belangrijk om te overwegen of er vraag is

naar het product. De circulaire dimensie van een product is niet het eerste criterium voor de consument die een product eerst beoordeelt op basis van het uiterlijk en de prijs ervan. In het kader van een normatieve benadering om vraag te creëren moeten we dus denken aan "ecocheques". Dat zou een geschikte manier zijn om circulaire producten te ondersteunen, omdat de belangstelling van de mensen moet worden gewekt door middel van de financiële aspecten.

De kwestie van de status staat centraal. Zo heeft de ondernemer tijdens de ontwikkeling van zijn product bijvoorbeeld niet de status van werknemer en ook niet van zelfstandige totdat hij daadwerkelijk zijn zaak heeft opgestart. Het is echter belangrijk om goed geïnformeerd te zijn, want het is perfect mogelijk om een onderneming op te starten zonder direct een inkomen te hebben. Het bedrag dat in dat geval moet worden betaald voor de sociale zekerheidsbijdragen blijft zeer beperkt. Het signaal waar we rekening mee moeten houden is dat er voorzien moet worden in de mogelijkheid om "starters direct te begeleiden". Er moet ook een onderscheid worden gemaakt tussen de onderneming en het sociaal statuut. Het zou nuttig zijn als de overheid een soort éénloketsysteem zou overwegen voor alle procedures die door zelfstandigen moeten worden uitgevoerd.

Brigitte Mouligneau legt uit dat Vlaanderen Circulair samen met een aantal andere partners, zoals CircPro, een Europees project heeft verkregen. Tot slot herinnert zij aan het belang van het onderwijs als hefboom om de circulaire economie te stimuleren.

6. Benelux: een voorbeeldige regio voor de circulaire economie

Inleiding

De Benelux-landen hebben een hoog niveau van economische activiteit en zijn zowel innovatief als ondernemend. Dat stelt hen in een goede positie om de overgang naar een circulaire economie door samenwerking te stimuleren. Ze inspireren en motiveren elkaar door het uitwisselen van kennis en ervaring, maar ook door het uitvoeren van gezamenlijke projecten, het sluiten van overeenkomsten en het nemen van een voortrekkersrol in de Europese Unie. Wat zijn de mogelijkheden die de samenwerking tussen de Benelux-landen biedt om de circulaire economie te ontwikkelen?

Presentatie door Alain de Muysers, plaatsvervangend secretaris-generaal, Secretariaat-Generaal van de Benelux.

De Benelux werd als douaneunie opgericht in 1944. Het is de oudste Europese regionale instelling. In 1958 werd de Benelux Economische Unie opgericht op hetzelfde moment als de Europese Economische Gemeenschap (EEG), de voorloper van de Europese Unie (EU). De Benelux Unie werd uiteindelijk in 2008 afgesloten. Dit jaar viert de Benelux douaneunie haar 75-jarig bestaan. Dit betekent dat de Benelux een "morele" verantwoordelijkheid heeft om oplossingen te vinden voor bepaalde Europese uitdagingen.

Het is een vereniging van 3 "kleine" landen die 2 % van de oppervlakte van de EU en 6 % van haar bevolking vertegenwoordigt. Aangezien de Benelux de vierde grootste economie in de EU is (8 % van de EU), heeft ze echter een grote invloed op de EU. De werkzaamheden/realisaties van de "institutionele" Benelux die gebaseerd zijn op de eigen bevoegdheden die voortvloeien uit de internationale verdragen mogen niet worden verward met de "politieke" Benelux, die meer te maken heeft met de openbare aankondigingen die komen uit de "verbeelding" van sommige politici.

Het Benelux-verdrag bevat drie thema's: de interne markt en de economie, duurzame ontwikkeling en justitie en binnenlandse zaken om enerzijds de grensoverschrijdende samenwerking te versterken en concrete problemen proberen op te lossen, en anderzijds een rol van voortrekker/laboratorium te spelen in de EU om sneller en verder te gaan dan de EU en deze toegevoegde waarde te bieden.

De Benelux bestaat uit 5 instellingen:

- op wetgevend vlak, de Raadgevende Interparlementaire Raad (Benelux-parlement);

- op rechterlijk vlak, het Hof van Justitie;
- op uitvoerend vlak, het Comité van Ministers, de Raad en het Secretariaat-generaal onder leiding van een college van 50 personen.
- De Benelux omvat ook 4 juridische instrumenten (vergelijkbaar met die van de EU):
- de overeenkomsten met betrekking tot het Verdrag die door de drie landen moeten worden geratificeerd;
- de besluiten die juridisch bindend zijn;
- aanbevelingen die een morele verplichting inhouden;
- richtlijnen die vergelijkbaar zijn met interne instructies, maar niets te maken hebben met die van de EU. Zij komen overeen met de richtsnoeren die het Comité van Ministers aan het Secretariaat-generaal heeft gegeven om te handelen.

Zijn werkzaamheden verlopen in overeenstemming met een gemeenschappelijk meerjarenprogramma (4 jaar; 2017-2020 op dit moment) waarvoor alle outputs welkom zijn met het oog op het Benelux-werkprogramma 2021-2024. Het stelt belangrijke doelstellingen vast, waarbij de drie gebieden op een geactualiseerde manier zijn opgenomen: de duurzame digitale sector, die de andere twee gebieden overkoepelt, namelijk de economie en de interne markt enerzijds, en veiligheid en maatschappij anderzijds. Het programma is opgedeeld in een jaarplan met concrete projecten die in het lopende jaar kunnen worden uitgevoerd, met 53 projecten in 2019, voor 117 concrete acties. Elk voorzitterschap heeft specifieke prioriteiten. In 2019, de energietransitie en het klimaat, in het bijzonder voor het Nederlandse voorzitterschap.

De COP 21 in Parijs in 2015 was het vertrekpunt voor de reflectie over de circulaire economie in de Benelux. Aansluitend daarop organiseerde de Benelux een rondetafelconferentie over de circulaire economie na een reeks conferenties over de overgang naar een duurzamere economie en samenleving. Een eindrapport werd vervolgens gepubliceerd en diende als basis voor de richtlijn van het Comité van Ministers van de Benelux over de implementatie van de circulaire economie, die op 12 december 2016 werd gepubliceerd met de volgende doelstellingen:

- een studie laten uitvoeren om herstelbaarheidscriteria per productcategorie te ontwikkelen die dicht bij de consument staan en om de geplande veroudering tegen te gaan;
- de belangrijkste lessen van de genoemde conferentiecycclus analyseren;
- de samenwerking op het gebied van afval bevorderen.

Meer in het algemeen was de Benelux-bijdrage op deze gebieden met name gericht op het versterken van de uitwisseling van kennis en expertise, de samenwerking, het ontwikkelen van gezamenlijke overeenkomsten, het uitvoeren van gezamenlijke studies en het nemen van initiatieven om die op EU-niveau te brengen waar de besprekingen zich nog in een vroeg stadium bevonden, om beproefde concepten/aanbevelingen aan de Europese Commissie voor te leggen. Een van de dossiers uit de circulaire economie die in de Benelux werd behandeld, is de studie over de herstelbaarheid van stofzuigers/wasmachines, die de noodzaak aan het licht heeft gebracht van de kennis van de consument om te kunnen bepalen of zijn product al dan niet repareerbaar is (vaak iets wat hij niet weet), wat het economisch interessanter maakt voor hem. Er is gebleken is dat informatie een essentiële rol speelt. Als concreet voorbeeld van mogelijke acties kunnen de autoriteiten de wettelijke garanties uitbreiden, wat ook een langere levensduur van het product tot gevolg heeft. De onderzoekers die zich met dat onderwerp bezighielden, ontwikkelden herstelbaarheidsscores op basis van 24 criteria, waarvan er 3 essentieel zijn:

- het verstrekken van informatie;
- productontwerp;
- reparatiediensten aangeboden door de fabrikant.

Om de herstelbaarheid te bevorderen, moeten consumenten, fabrikanten en overheden echter samenwerken.

De aanbeveling in 2015 was erop gericht om het oud papier uit de Benelux niet langer als afval te beschouwen, maar als grondstof; dus moet ervoor worden gezorgd dat gerecycled papier geen stoffen bevat die schadelijk zijn voor de gezondheid van de consument. De versterking van de interne markt voor recycleerbaar papier, met name door het stimuleren van de grensoverschrijdende handel, vereist dus een systeem van sortering en kwaliteitsbeheer. Een van

de grootste goederenstromen in de EU, namelijk bouw- en sloopafval, heeft er alle belang bij om die te hergebruiken. De Benelux-landen stimuleren door middel van Aanbeveling 2017 het hergebruik en de recyclage, maar beogen ook de bewustmaking van het publiek, om het gerecycleerde afval op positieve wijze als een product te beschouwen.

Ten slotte ontwikkelt de overheid op het gebied van kennis en ervaring een visie die voor iedereen van belang is. Hiervoor is het enerzijds belangrijk om de burger te informeren en bewust te maken van de laatste ontwikkelingen en anderzijds om het gedrag te beïnvloeden door het bevorderen van (financiële/fiscale) prikkels.

Op 23 november 2018 heeft het Benelux-parlement ook een advies uitgebracht over de circulaire economie. Om vooruitgang te boeken in de overgang naar de circulaire economie is het essentieel dat er een cultuur in deze zin wordt ontwikkeld om die te ondersteunen. Het Benelux-actieplan 2019 voorziet dat de 3 landen en regio's concrete projecten uitvoeren om de circulaire economie te implementeren. De Benelux biedt dus een kader/platform voor deze initiatieven en vergemakkelijkt de uitwisseling van goede praktijken. Het dient ook als een laboratorium, dat zich met name door middel van concrete acties tot doel stelt:

- de behandelingsmogelijkheden van de erkende recyclingbedrijven in kaart te brengen;
- "Green public procurements" (groene regels voor overheidsopdrachten) te bestuderen;
- de verbeteringsmogelijkheden voor de recyclage van textiel en aanverwante producten (bv. tapijten) te inventariseren;
- voor de opvolging van de herstelbaarheidsstudie te zorgen;
- werken aan een Benelux-aanpak voor kunststofafval.

Het delen van ervaringen, buiten de Benelux, vindt ook plaats met de Nordic Council, die vaak wordt uitgenodigd op Benelux conferenties (en vice versa) om informatie en goede praktijken uit te wisselen. Hetzelfde geldt voor Frankrijk en sommige Bundesländer (Noordrijn-Westfalen) in Duitsland. Ook mag niet uit het oog worden verloren dat de circulaire economie deel uitmaakt van een bredere, holistische benadering van duurzaamheid. De Benelux werkt daarom aan andere gerelateerde dossiers, namelijk:

- e-mobiliteit: tussen 2015 en 2018 heeft de Benelux een toenemend politiek engagement getoond om elektrisch te rijden, met 25 % van de hybride en elektrische voertuigen die in Europa zijn geregistreerd en 31 % van de elektrische oplaadpunten die eind 2017 in de EU zijn ingevoerd, om maar niet te spreken van de alternatieve brandstoffen.
- Energie: Pentalaterale Energy (2005), dat de Benelux-landen, Duitsland, Frankrijk, Oostenrijk en Zwitserland (als waarnemer) omvat, heeft tot doel de energiemarkten te integreren en een grotere voorzieningszekerheid te waarborgen. Anderzijds wil de North Seas Energy Cooperation (2010) het efficiënt en economisch gebruik van hernieuwbare energiebronnen en investeringen in infrastructuur maximaliseren. Het Benelux Energie Expertise Netwerk (2015) wil een interdisciplinair kennis- en expertise netwerk worden op het gebied van energie en duurzame energievoorziening.
- Het klimaat: De Benelux Talanoa Dialogue (september 2018) en de Benelux Talanoa Declaration (november 2018) hebben geconcludeerd dat men zich niet moet beperken tot publieke actoren, maar ook die uit de private sector moet integreren. Een gezamenlijk paviljoen van de Benelux/Europese Investeringsbank (EIB) op het COP/Raamverdrag van de VN inzake klimaatverandering (UNFCCC) in 2018 en 2019 was bedoeld om een gemeenschappelijke visie van de Benelux-landen in deze materie te demonstreren.
- Onderwijs op het gebied van duurzame ontwikkeling: een reeks conferenties heeft ons geleerd dat onze aanpak nogal preventief moet zijn inzake klimaatverandering, die op de politieke agenda moet worden gezet door het gebrek aan transparantie tegen te gaan en informatie te verspreiden. In oktober 2019 wordt in Luxemburg een nieuwe cyclus over duurzame ontwikkeling en grenzen gehouden, waarbij de twee onderdelen van de aanpak enerzijds betrekking hebben op concrete maatregelen met betrekking tot het wetgevende en financiële kader en anderzijds op een mentaliteitsverandering door middel van het onderwijs, zodat iedereen zich aan deze beginselen kan houden om de planeet te redden.

Besluit

De Benelux-landen geven prioriteit aan het probleem van de circulaire economie. Of het nu gaat om financiering, overheidsopdrachten of recycling, er zijn de afgelopen jaren verschillende initiatieven ontplooid. De belangrijkste toegevoegde waarde van de Benelux in dat opzicht is het versterken van de uitwisseling van kennis en expertise, de samenwerking, het ontwikkelen van gezamenlijke overeenkomsten, het uitvoeren van gezamenlijke studies en het nemen van initiatieven om deze op EU-niveau te brengen.